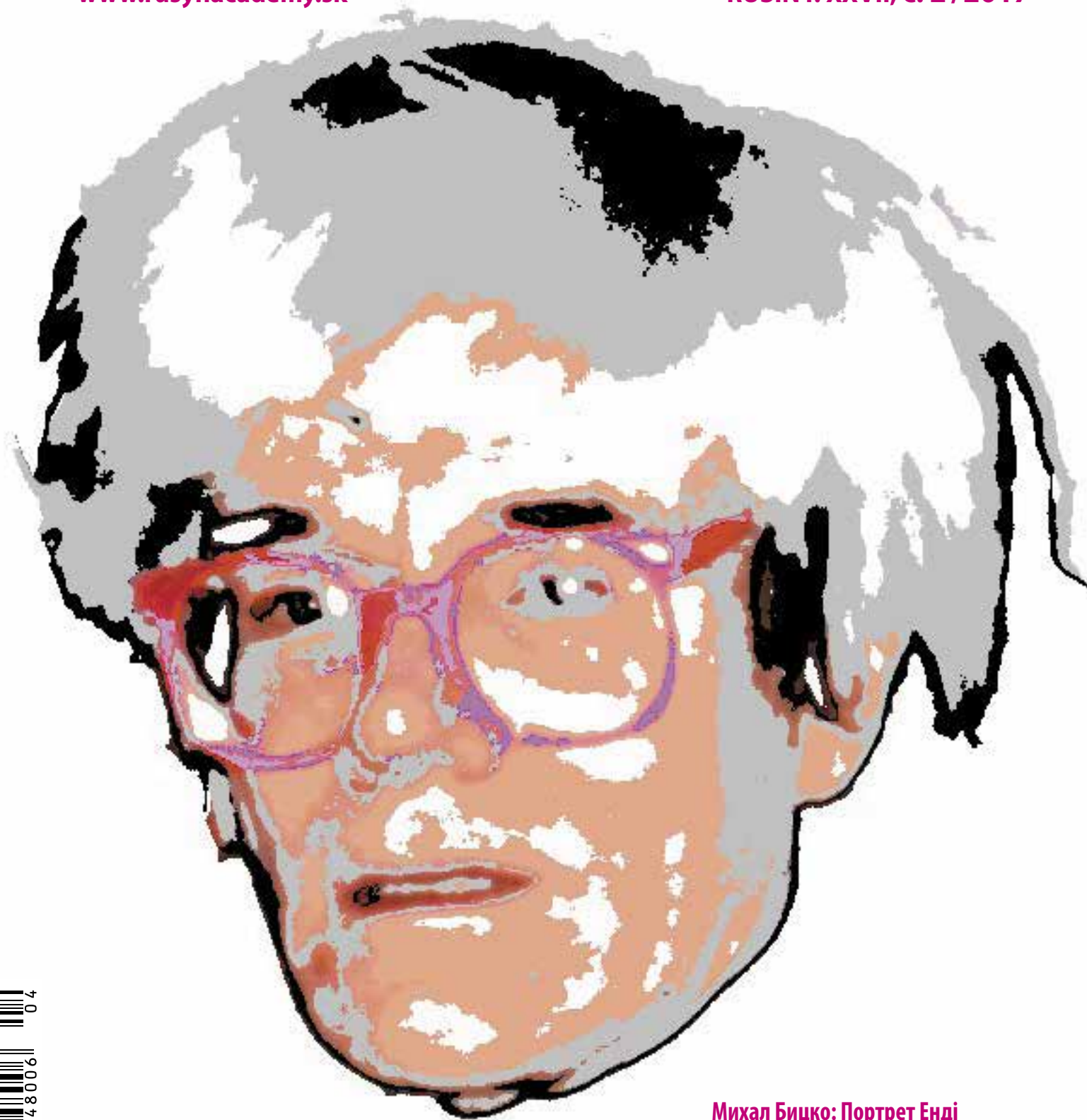

РУСИН

www.rusynacademy.sk

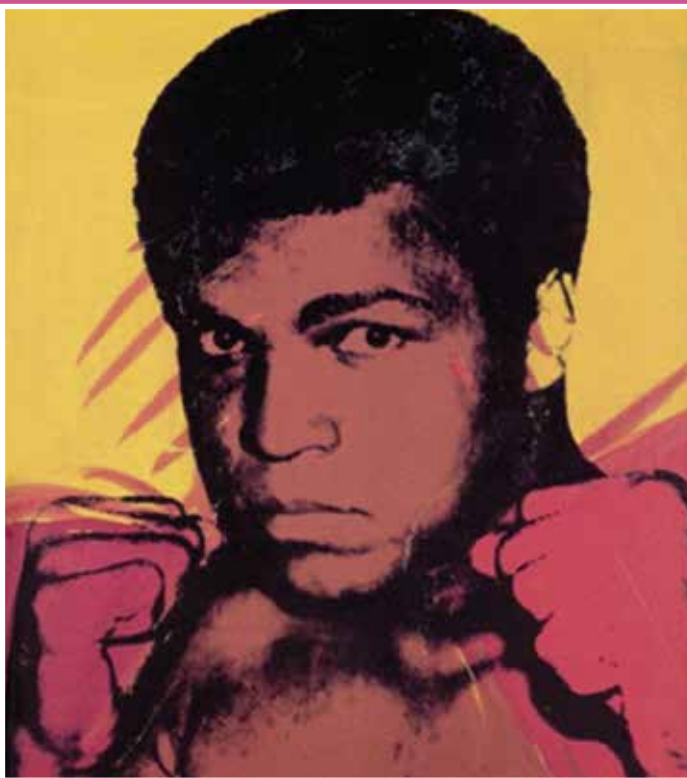
RUSÍN r. XXVII, č. 2 / 2017

Михал Бицко: Портрет Енді
Варгола, мікс медія, ПЦ графіка,
друк на банері, 50x50 см, 2013.

КУЛТУРА • ЛІТЕРАТУРА • ЯЗЫК • ІСТОРІЯ

• Енді Варгол: Мерлін Монро, Мугамад Алі, Майкл Джексон, сітёдрукы.

Зміна фарєбности Русина

У звязи з тым, же на рік 2017 сьме жадали од Уряду влады СР дотацію на росшырений часопис Русин (з 24 цілофарєбных сторінок на 32 цілофарєбных сторінок) суму нецілых **16 000 евр**, а дістали сьме половину – **8 000 евр**, значить **о 2 000 евр менше як в р. 2016, коли часопис выходив на 24 сторінках, мусиме того року приступити к технічным змінам, котры позначать якость выдаваня часопису.** Хто бы в такім розділїню пінязей „одборнов“ комісіов Уряду уповномоченого влады СР про народностны меншыны у припадї часопису Русин глядав даяку логіку, так то є марне діло.

Дорогы читателї, наслідком уведженої сїтуації вам даєме знати, же од 2. чїсла Русина мусиме змінити внутро часопису з цілофарєбного на чорно-білий і знизжити якость папіря, кідь не хочеме зменшыти періодіцїту выдаваня часопису або кількость єго сторінок. То нас, а, думам, і вас, нашы читателї, мерзить. Бо про каждый часопис є важна нелем якость єго обсягу, але і якость єго форми, в нашім припадї фарєбность.

Также перебачте, же далшы тогорічны чїсла часопису Русин будуть внутрі виходити чорно-білы, не цілофарєбны. Прошу перебачїня за цілу нашу редакцію, але перебачїня бы мала просити од вас „одборна“ комісія і Уряд уповномоченого влады про народностны меншыны!!! Дакотры ся росшырюють і дістають веце пінязей, іншы ся мусять ускромнити. Так то є того року, так то было по іншы роки. Шкода, же сьме ся не народили на Землі справедливых і обектївных, але наспак.

Александр ЗОЗУЛЯК, шефредактор

Др. Михал БИЦКО, ПгД., Сполочность Енді Варгола, Музей модерного уменя Енді Варгола в Міджілабірцях, Словакія

Творчость Енді Варгола як інтермедіалный витварный „продукт“

(Ку 30-річу од смерти умельця світового мена з русиньскыма корїнями – Енді Варгола, 22. 2. 1987)

Енді Варгол в одношію приносу новых імпульзів і про роботу витварного педагога принїс на єдній сторонї новы предметны і умельцькы інформації, даны історіов і витварным языком, а на другій сторонї „увольнив“ умельцьку креатївіту (позн. ред.: творивость) до ровины гры, „поверхности“ чутовой незатяжености перцепції (позн. ред.: вниманя) ітд. Наперек тому, же концепція витварной выховы перешла різныма формалныма змінам (р. 1976, р. 1986 ітд.) і поп-арт, і сам Варгол суть доменов змін в 60-ых роках минулого стороча, але до школьських креатївных „лавок“ ся дістають аж по політїчно-сполоченьських змінх в році 1989. Днесь, кідь сьме перевзяли (часто і мало критїчно) сполоченьскый сістем Западу в смыслї демокрації і слободы приступу і ку властній реалізації, Варголова творчость є все мало спознана, а школьскый сістем, а то іщі на доповнїня, же іде о інтермедіалного умельця і школа є істым способом сама о собі інтермедіом (позн. ред.: перепойнїем), все заостає за трендом приступу к перцепції, рецепції (позн. ред.: прїятю) і креатївности як гры і познана, навчаня і выховы в прїямім одношію к добовым тенденціям уменя Енді Варгола.

„Механізація“ обычайных сполоченьських актївностей і способ одношінь чоловіка к реалности і ей приниманю в узких одношінях ід козуму і Варголове нове чутя і смыслел, котрый пропагує домінантну задачу індівідуального култу, розу-

ОБСЯГ

Александр ЗОЗУЛЯК: *Зміна фарєбности Русина* 1

Др. Михал БИЦКО, ПгД.: *Творчость Енді Варгола як інтермедіалный витварный „продукт“* 1

Доц. ПгДр. Анна ПЛІШКОВА, к. н.: *Освіта русинів у контексті європской харты регіональных або мїнорїтных языків (2)* 7

ПгДр. Кветослава КОПОРОВА, ПгД.: *Вышов новый научный зборник Studium Carpato-Ruthenorum 2016* 11

Мгр. Александр ЗОЗУЛЯК: *Штефан ГАПАК – неунавный творец і добрый педагог* 12

ПОЗДРАВЛІНЯ РУСИНІВ на рік 2017 ч. 2:

Мгр. Петро МЕДВІДЬ: *Писателї росшырюють свою базу і продукцію* 13

Домініка НОВОТНА: *Мышка, Сельска недїля, Моя Полонина* 14

Домініка НОВОТНА: *Як ся Ліза стратила* 15

Осиф КУДЗЕЙ: *Молитва, Непозорность, Демонтаж, Логїстика, Самокрїтіка* 16

Юрко ХАРИТУН: *Там найдеме слїды, Што за сон?, Поезія грїе, Не найду метафору, Што менї треба?, Рівны дороги* 17

Миколай КСЕНЯК: *Навертаня, Деформатор, Клин* 17

Александр ДУХНОВІЧ – особность високого духа 18

Александр ДУХНОВІЧ: *Вручанїе, Жизнь Русина, Радость весны, Незабудка, Послѣдная моя пѣснь* 20

Др. габ. Олена ДУЦЬ-ФАЙФЕР: *Самодеградація* 23

Северіан КОСОВСКІ: *15 років тому выстартувала русиньско-лемківска філологія* 25

ПгДр. Марія МАЛЬЦОВСКА: *Iron Латта – єго найвекша любов – театр* 26

ПгДр. Андрей СУЛІТКА, к. н.: *Русины в Чеській републіці: ревіталізація народностной ідентїчности (1)* 28

ПгДр. Кветослава КОПОРОВА, ПгД.: *Перша стрїча шыршого кругу языковой комісії* 32

• Енді Варгол: Юлія Варгола (мати автора), акрил а ситёдрук на полотні, 1998.

міючи себе самого як служобний інштрумент калкуляції і регуляції. В рамках великого колективного виробного апарату є днесь о то веце актуалний у многих сполоченьських, нелем умельцько-креативных ровинах. Креативность як „вироба“, масовость як продукт допиту, забава як промысел на єднім боці ведуть к протесту зо страху з перевершеної соціалізації (позн. ред.: зосполоченціня) слідующей страты індивідуалізації індивідуа в єго особностных шпеціфічностях, но з другого боку „конзумент“, перціпієнт, педагог, школа і главно школярь ся „несуть“ на волнах силы медій, сугестора на принципі бізнесу і прагматизму. Є вопрос, ці днешній педагог є приправений у вопросах і проблематіці перцепції і рецепції уменя так якостно, жебы доказав „транспортовати“ силу вызнаму актуального уменя до сполоченьско-економічных формацій натілько позітивно, жебы забранив перцепції браку, поплатности і поверхьности, якы ідуть рука в руці лем з наміром к економічному здобытку і єго акцептації як вартости реалной. Думам сі, же нияке соціологічне баданя перцепції і рецепції уменя нас не успокоїть, але скоріше алармує знижованя духовности і наслідной способности емотівно хосенной перцепції і рецепції вообще.

Інтермедіалний розмір Варгола го номінує до ровины актуального класіка 20. стороча веце як Пікасса, Кандінського ці Малевича. З простой причіны: є менше академічний, приступніший, не є узко орьєнтований на єдну форму уменя і главно є частєв масовой перцепції, „медіом“ популярной культуры, котрій можуть конкурувати лем шпортовы події, як фотбал, гокей або мегаконцерты супер звїзд тіпу Роллінг Стонс, Пінк Флойд ітд. Енді Варгол ся вдяка своїй інтермедіалній шыроті стотожнив з уменєм натілько, же є скоро неможне го як особу – внутрішній і вонкашній „візуал“, способ живота, властна філозофія – одділити од єго многих портфолій (позн. ред.: колекцій) екперіменталных філмовых активностей, мовды, значіть умельцькой творчости і презентації. Тото вшытко дає велику мож-

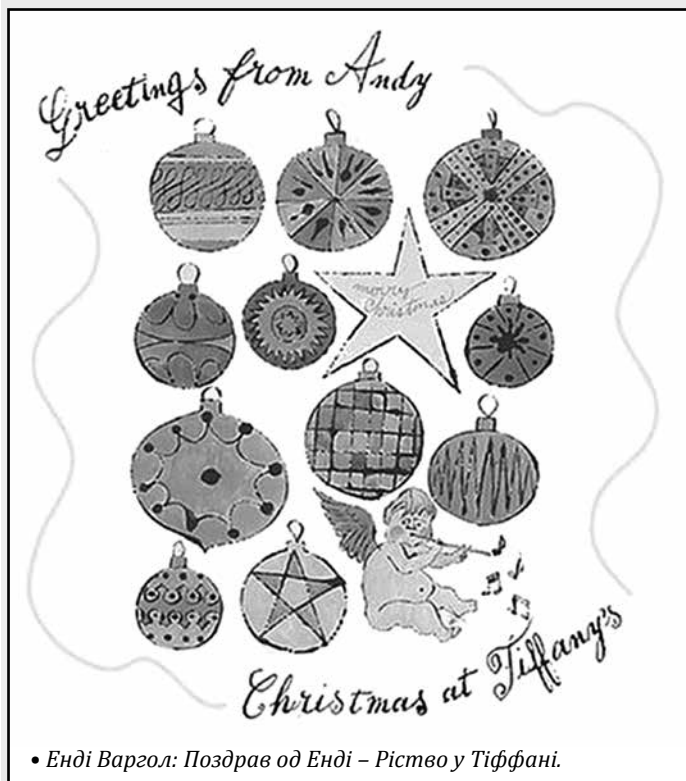
ность актуальности Варгола і єго творчости днесь так, як перед дакількома роками, і здасть ся, же єго актуальность зістане іщі довго резонувати. Школа як інштїтуція выховы і освіты, музейны і галерійны інштїтуції суть комплексом можностей перцепції актуальных тенденцій уменя в процесі (ці ся уж нам явить як позітивный, або навспак) умельцькой выховы, в контїнуїті якостной потреби выховы як такой. Популярность є супутником актуальности в подобі конечного „рахунку“ реалности, котра нас в процесі выховы уменєм днесь не барз тішить. Варголова зданлива поверхьня тунєсть є „рекламов“, котра сугестівно маніпулує чоловіка і є ділом педагога, куратора, уменєзнателя, абы ю інтерпретовав в такой подобі, котра го збавить приписованой тунєсти і охабить го в ціні, котру сі заслужить. Є то подобно як в припадї будькотрой звїзды попу, будьякого виду уменя.

Выходячі з різних теоретічных роздумів, поп-арт найліпше характеризує Хоан Піхоан, котрый окрем іншого пише, же в слові ПОП є якбы магічна сила, ясность і отворена радость якогось выбушного яву: міджі поп-корном (печены зерна тенгеріці) і поп-сонгом (модерна популярна співанка) і Америка чула велику потребу конзумувати поп-арт на вшыткы способы і без розділу прїорїты¹. У Споєных штатах амарецькых був поп-арт і подобов увольніня перцепції і рецепції од нарочного прояву выповідї абстрактных експресїонїстів, котры помалы унавлєвали америцьку „конзумну“ сцену на кінцю 50-ых років (позн. ред.: 20-го ст.). Цїлый ход 60-ых років 20-го стороча у світі був супроводжованый новыма приступами к цїнностям уменя, живота, любви, політїкы. Студена война, война у Вєтнамі, атентаты на прєзїдентів, гіппїс, културна революція в Чїні і множество новых подій заповнили перцепцію і рецепцію жытеля натілько, же „легкость“ поп-арту впливала як протїпол тым подїям – дослова релаксачно. Нелем Раушенбергів успїх і шок на Бенатьскім бенале (1964), але уж о скоро 10 років скоріше Лоренс Алловей (в році 1955) ідентїфіковали тот напрям нелем в термінології, але і в єго смыслуповній легкости філозофії. Одношіня к продукції масмедій, творы Р. Гемїлтона і П. Блейка² конфїгуратівно внимали вызнам америцького попу, наслідно резонуючого на умельцькій сцені в Споєных штатах америцькых, але рігорозніше в крітеріях Лондон своїм поп-артом не був способный натілько слободно ся отворити перціпєнтови як поп-арту в США, што характеризує і слова П. Блейка: „Америцане робили поп, а мы арт!“³.

Велика часть про-попартовой творчости і много вершинного поп-арту Енді Варгола мож креатівно поужувати у вытварных і невытварных актївітах. З дітми прєдшкольського віку і з школярями 1. – 4. класів основных школ облюблены „омалєванкы“ Енді Варгола подля лінеарных зображїнь візуалів орігіналів як колорованы рисункы. Наприклад, прє-попартовый образок умельця **Орхестра** з року 1949, котрый є сігнований іщі первїстным меном „Енді Варгола“, школярї 1. – 4. класів основных школ можуть вытвор уменя візуалу-омалєванку формату А3 подля властной прєдставы колоровати і выслїдок їх работы ся може прєзентувати малыма школьскыма выставками ведно з репродукціов орігіналу. Є то можность, як розвивати фарєбность в дітській мальбі і єдночасно прєзентаціов (выставков) мотївовати дітїну к вытварній самореалізації.

Варгол кінцєм 40-ых років любив створєвати нетїпичны новороченкы. Єго **Поздрав к народенїнам (Christmas Card)** 1948 року є тьж добрым підкладом про колорованя. І ту находїме далшу інтересность. Варгол увів такый текст: „**Merry Christmas and Happy New Year from André**“ (**Веселе**

ріство і щастливий новий рік од Андрія). Також іщі не „Andy“, але „André“. *Рука з квітами (Hand with Flowers, 1957), Ручно малєвана топанка (Hand-Colored Shoe, 1955* – каліграфія на творі є од умелцєвой матери), але і остатні пропозиції топанок (*Мої топанкы суть твої топанкы – My shoe is your shoe, Каждый за топанкы! – Anyone for shoes!, Стрыко Сам хоче топанкы! – Uncle Sam Wants shoe!* і іншы) суть барз добрым помічником (омалєванков), за помочи котрой школярь 1. – 4. класы основної школы може розвивати фарєбну образотворность і чутя. Нелем в подобі омалєванкы як такой, але і як жрідло іншпірації про комбінованы технікы, колажы, можуть послужыти свойрозмірны пропозиції даных топанок (*Обалка часопису – Magazine Cover, 1958, Сторінкы з часопису Жывот – Pages from Life Magazine, 1957*), можуть мотивовати школярів к властній творчій активності. Омалєванкы были залюбов і самого Енді Варгола. Уж в році 1962 малює полотно під назвов *Зроб собі сам – Do It Yourself (Квітки*

• Енді Варгол: Поздрав од Енді – Ріство у Тіффані.

– *Flowers*), на котрім зображує фалаткы з чіслами окремых фарєб, жебы помогли при домалєваню найти комплетный образ квіток. Самособов, ту не іде о готовый умелцєкый твір, але перенешінєм того мотиву на папірь формату А3 мож го поужыти як омалєванку про діти.

В дорослім віці Енді Варгол сам признає свою емоціналну дісгармонію к істым негатівным явам, што впливають на єго дїтську душу. Кінцєм 50-ых років як 22-річний ідентіфікує, же має в жывоті істы моменты, котры суть характерістичны тым, же ся барз емотівно занимать проблемами іншых, што має аж гіпохондрічний вплив на нєго самого. Докінця добровольно ся дав псіхіатрічно лічті, жебы ся пересвідчів о своїм душевнім розположіню. Псіхічна перечутливость Енді Варгола мать своє коріння у в дїтинстві. Рецидіва нервового вычерпання, захваты епілепсії (може ішло о хореу, танець св. Віта), котры ся у нєго обявлявали все в першый день літніх вакацій (все з річным одступом на восьмім, девятім і десятім році єго жывота), го примусили лежати цілы дні в постели зо своєв облюбленов попков Чарлі, слухати радіо, выстригуючі папірєвых хло-

пиків, котры старостливо одкладовав під заголовок.

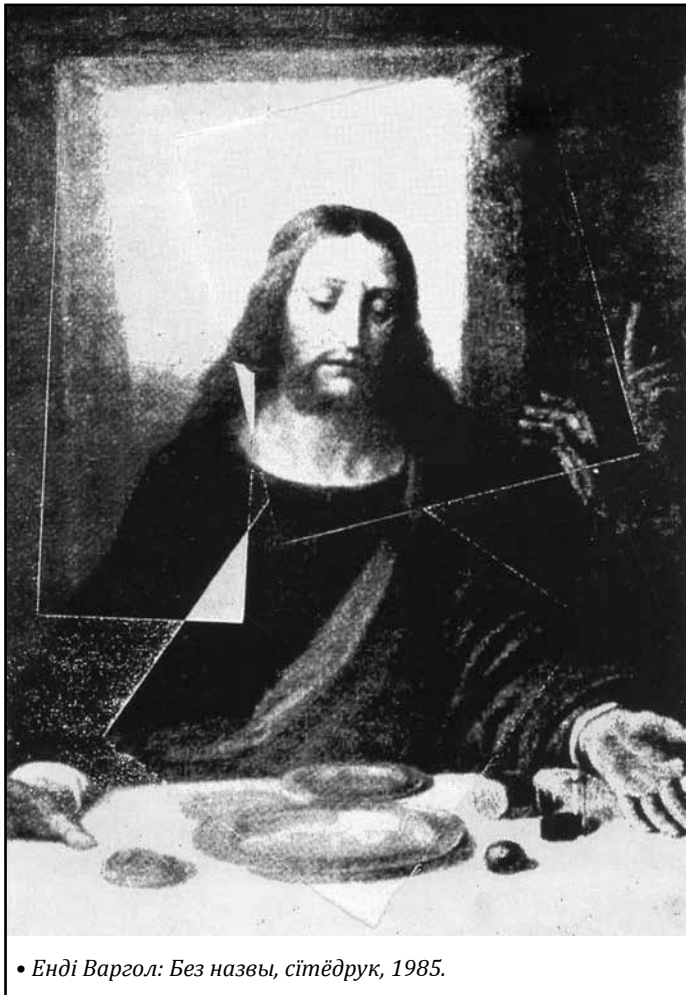
І непритомность отца одчував тяжко. Ёго работа в углєвых банях лем рідко уможнєвала, жебы був дома. Мати ся о то веце снажила вынагородити малому Енді вшытко, што дїтині треба. Читала му Діка Трейсіго зо „... своїм злым чехословацькым призвуком...“ (точніше русиньскым, бо по словацькы, ани по чеськы мати Юлія не розуміла і не говорила) і кідь ей малешто розумів. За каждую докінчену сторінку омалєванок му позорна мати давала таблічку чокколады Герші.

В школі мав молодый Енді лем мало приятелів. Сам о тім пише: *„В школі єм не був барз облюбеный, але мав єм пару мілых камаратів. Но наперек тому мі ніхто не був барз близкый, і кідь єм дакого барз потребовав, зіщовав єм, як єм про них непотребный“*⁴⁴.

Як вісемрічний першыраз ся діставає до Нью Йорку. І в тім віці ся чув барз самотный і надіяв ся, же кідь з дакым буде жыти ходем пару днів, стануть ся приятелями. Терпів тым, же ніхто з околишніх людей ся му николи не пригваряв і не бісїдовав з ним. Говорив: *„Істы час єм жыв із сімнадцятєма різныма людьми в сутереннім кварталю на 103. уліці на Менгетен Авеню, але ани єден з тых ся мі не звірив із жадным проблемом. Были то вшытко творчі єднотлиці – якась якбы умелцєкка комуніта – также знам, же мали много проблемів, але я єм од них о жаднім николи не чув“*⁴⁵. Скуточне родинне оточіння на периферії периферного Піттсбургу не могло дати Варголови таку выховну основу, абы го ментално приправило до суверенности „супермана“, ідолу твердых хлопів Америки. Варгол як тіпичный самотарь, во внутрі желяучій узнання і славу, вже як знама особность зношав стрес, кідь споминав на рокы молодости, на то, з кількома людьми ся стрїтив, жыв, обїдовав ітд., а ніхто не проявлявав інтерес о єго внутрішній жывот. Чув ся зато осамоченым.

Кідь о нїм писали новинкы, многы часто повторяли: *„Даколи єм був уквартелєваний з Енді“*. То Енді страшно чутливо засягавало і терпів тым. Быв час, в котрім ся чув найдружніше, а і так николи не доказав найти чоловіка, котрый бы му розумів і був му близкый. Часто, кідь резігнував і номіновав ся до позиції самотаря (докінця то давав знати і вонкашнє), якбы нароком зачали за ним ходити люде, котрых перед тым в жывоті не відів, жебы ся му звірили з проблемами, котры го перестали интересовати. Тот яв характерізовав словами: *„Як перестанете дашто хотїти, здобудете то. Пришов єм на то, же тото є абсолютна аксіома“*⁴⁶. Енді Варгол чутливо переживав і різны міджілюдьскы односины. Поважовав за ясне дотримати слово, быти одкрытым і под. Не розумів, як є може, же люде говорять єдно, а думают ся, роблять друге. Барз тяжко зношав приступ докторів. Не доказав порозуміти, чом доктор, котрому звірив свої проблемы і обїцав, же го закліче, николи то не зробив. Тото сугєстівне вытворєваня сі чутя недовіры і пересвідчованя ся о тім, же люде суть холодны і нещїры, єго вело к замкнутю ся до свого скромного кварталю, де довгы години страчав позеранєм телевізії. Є то зрозуміле. Телевізія была єго комунікатівным партнером. Раз повів: *„Телевізія є барз добрый і выгодный партнер. Своім перепиначом нєв владїєте подля своїх желань. Омерзить вас єден програм, перепнете сі на далшых пятьдесят. Є то якбы сьте міняли діалог із пятьдесятяма людьми“*⁴⁷. Не была то выберова вольба Енді, але скоріше униканя, рішіня властной невротічної внутрішній ситуації і ставу.

На вершыні своєї славы конштатовав: *„В 60-ых роках ся каждый интересовав о*

• Енді Варгол: Без назви, сітєдрук, 1985.

каждого. В 70-ых роках каждый плювал на каждого. 60-ты roky были зглуком. 70-ты суть барз порожни⁹⁸.

Быв персвідченый, же в ході 60-ых років ся у людей вытратили емоції. Главно тоты позитивны, і здало ся му, же то было і в наслідуючих двох десятирїчах. Мав чутя, же кідь ся чоловік попозерав на емоції з істого одступу, уж ся му можуть представлєвати реалныма. Чув то сам на собі і твердив, же правдоподобно николи не був здатный любви, а по скінчїню 60-ых років то слово скоро не поужавав. Быв фасцінованный істыма людьми і фасцінацію як таку часто стотожнєвав з істым тїпом любви.

Зо шыршого погляду треба выслови Варгола, подобно як і єго „позицію“ к жывоту, розуміти як акыйсь обранный сістем. Варгол, ідентіфікуючі в собі барз емотивного чоловіка, „позовав“ зовнішнє як „холодный“ чоловік. Могли бы сьме припустити, же в кутику души ся ганьбив за свій характер і закривав го протилежныма выроками. Ніт похыбностей о єго великім умелецькім талантї і о тїм, же ніч не было нагодне. Варгол вшытко вшыткым і собі допереду плановав і на тых „планах“ твердо концепчно робив. Свій жывот якбы слїдовав у телевизїї на зазнамі, котрый накрутив сам. Мав чутя, же веце іреального є в скуточнім жывотї, як у філмі. Было му на заваду, же люде мімо філмового полотна і образовкы телевизїї свої емоції „стискають“, якбы ся ганьбили. Телевїзїї придїляв скоро магічне місце в жывотї. Докінця твердив, же го з беспамятства по неупішнім атентатї, кідь був пострілений феміністков Валерї Соланасовов, збудила телевизїя. Повів: „Кідь єм ся пробуджовав, не знав єм, же єм у шпыталю, і

же Боббі Кеннеді то дістав день по мі. Чув єм о тїм як фантастїчны слова, якбы тісячі людей ся молили в катедралї св. Патрї-

ка і потїм єм учув слово Кеннеді. То ня привело назад до телевізного свїта, бо в тїм моментї єм собі усвідомив, же єм ту і дашто ня болить⁹⁹. В уменю практично „фіксовав“ потребу притомности простору. Тот розумів як єдиный елемент, неповторяючі ся: „Простор є лем єден простор, а думаня є єдна думка, але моя мысль роздїлює свої просторы на підпросторы і думкы на думкы думок¹⁰⁰“.

Єго філософія дїлїня простору на підпросторы, сугестивне „кладжїня полїчок“ простору в мысли, ся одзеркалєвала в єго практичнім дїлїню перцепції і рецепції простору. Уж лем єго вырок: „Чїм веце старїєте, тым веце мате просторів і полїчок¹⁰¹“ бы ся може кус імаїнарно, але предці лем дав розуміти як практичньий допад на візуал реалной „іншталації“ жывота, на єго „простор як образ“. В просторї відїв істый тїп слободы і богатства: „Скуточным богаством є властнїти лем єден простор¹⁰²“. Під терміном „порожньий“ простор Варгол розумів істый ступінь чїстоты, а візуалне „знеужытя“ простору розумів як напрутаня різного одпаду до нєго. Як объект, образ, соха ітд., не были у сімбіозї з простором, давав їм „означїня“ одпаду і винив їх із знетворїня простору. Красны річі стотожнєвав з красныма думкама, і так як злы, негативны думкы „запрятають простор мысли“ (добре і позитивне навспа), і злы творы зніщать простор. Твору як такому не приписовав векше значїня, як простору. Скуточным візуалным твором є гармонїя мїджі твором і простором, значїть, „простор як образ“. Порожньий простор був про нєго як „чїста голова“. В істых одношінях то дефіновав як непромарненый простор а за промарненый простор поважовав будьякый, в котрїм уменя не є з ним у сімбіозї. Ним одчуваный і преферованный простор в основнім ся не одлишує од многих єго высловів о „порожнєсти“ самого твору. Енді Варгол був скуточнї поглядово розорватов особностей (замїрно або незамїрно). Термін простору перенїс і до терміну „простор-форма“. Тот свій двойрозмїрньий „простор“ заповнєвав, жебы на нєго поскладав вшытко так, же під поверьхом уж не было ніч. То, же люде куповали єго образы і давали їх до свого простору (реального в інтерьерї і в думках), поважовав Варгол за свое провинїня одностно простору, бо помагав тым марнїти їх простор, а в реалности „... бы мав їм помагати го выпорожнїти“. Є то глубокий філософїчний постой, але і рафінована поза. Тым способом ся Варгол бранив і єдночасно діставав до необлюбленого контексту з терміном „ангажованный“ і „їдеологія“, бо сам ся за ангажованого умелця не поважовав. Свій авїзованный „поверхь а під ним ніч“ і „чїстый простор“ в основї неговав процесом бізнїсарту. Вступовав як сугестор до свїдомости і підсвїдомости людей і заповнєвав їм так їх внутрїшньий „простор“ артефактами реалности натїлько, же з нїма манїпуловав. На єднїй сторонї в реалнім просторї ся снажив о візуалну і смыслову єдность „поверхьху“ („простор як образ“), на другїй сторонї заохочовав людей в їх тужобнїй тунєсти по поверхьху, і тым їм „заповнєвав“ їх внутрїшньий простор своїм вытвореным „поверхьхом“ першого контакту.

Наконець дішов к погляду, же нелем людем „заповнює“ їх внутрїшньий простор, але в протирїчу з властнов філософїю не выпорожнює ані свої властны просторы. Тот факт поважовав за зраду властной філософїї простору.

Кажда річ евоковала у Варгола образ простору, котрый выповнєвала. Тым ся сам мотивовав к навернутю, бо лем што практично будьякый простор „заповнив“ (в галерїї, ці у своїм думаню), уж го хотїв мати зась чїстый і зробити то інакше. Чїстый простор був про нєго найкрасшыим, бо за найвекше уменя поважовав „... двойрозмїрну стїну, в

котрій є отвор на орамованя простору на другій сторіні¹³.

Виходячі з часто розпорних і взаємно собі протиречивих вироків Варгола о просторі, доходиме предці к заключіню, котре є многораз ілустроване многыма Варголовыма выставками і іншталаціями, же основный смысл простору у Варгола був „простор як образ“. Сітуовав тот погляд і до сполоченьского жывота (зась ся лем тяжко выгнув анґажованости як такой, хоць часто скрытій), кідь говорив: *„Слободны штаты суть прекрасны, бо можете докінця сісти на момент до простору дакого іншого і выдавати ся, же сьте ёго частёв. Можеме сі сісти в готелі Плаза, ани там не мусиме быти уквартелёваны. Лем так там сидите і слідуе людєй, што ходять около*¹⁴.

Смысел выповнёваня простору відів і в мултімедіях (музика, обект, фільм, телевізія ітд.). Верниме ся але к основі двоякого Вархолового розуміня простору. Значіть, к реалному інтерьеровому, ектерьеровому і „безрозмірному“, внутрішньому в думці чоловіка. *„Дакотры людє наісто здуріють, кідь собі усвідомлять, кілько простору ся їм подарило оволодіти. Кібы сьте были звёздоз найвекшой телевізной шов, затля, покы бы сьте были на образовці, могли бы сьте гуляти по обычайній америцькій уліці. Докажете собі представити тото чутя, же заберате часть простору людєй, до їх окен позерате і видите ся в квартелю на образовці їх телевізного примача?*¹⁵. Зась сьме при „вещерозмірности“ заповнёваня простору.

Підсвідома гордость і взаємне чутя істой меншецінности вынурює ся у Варгола з енграму („стопа“ в свійй скорі мозгу), котрый в собі зафіксував істы моменты і ситуації уж в ёго дітинстві. На едній стороні з тугов по узнаню і славі, на стороні другій ся рідко вертав к словам ёго матери: *„Не будь честолобный, але дай каждому знати, же не есь дурачок!*¹⁶. Голодный по позорности іншых (спомяньме сі на ёго выслов наміреный свому учітелёви, жебы го забавляв) і узнаню

Енді Варгол ся в реалности реалізації своіх снів і тужеб часто діставав до зачудованя. Спознавав у собі неістоту аж ганьблівость і мав проблем звладати векшу позорность з боку іншых. Тоту ситуацію бы найрадше лем позоровав („быти всягды притомный і зістати взаді“), і так выступованя в телевізії поважовав за найвекшыи успіх, бо „... оволодів невіроятный простор“ і притім то вшытко міг спокійно слідовати дома при образовці.

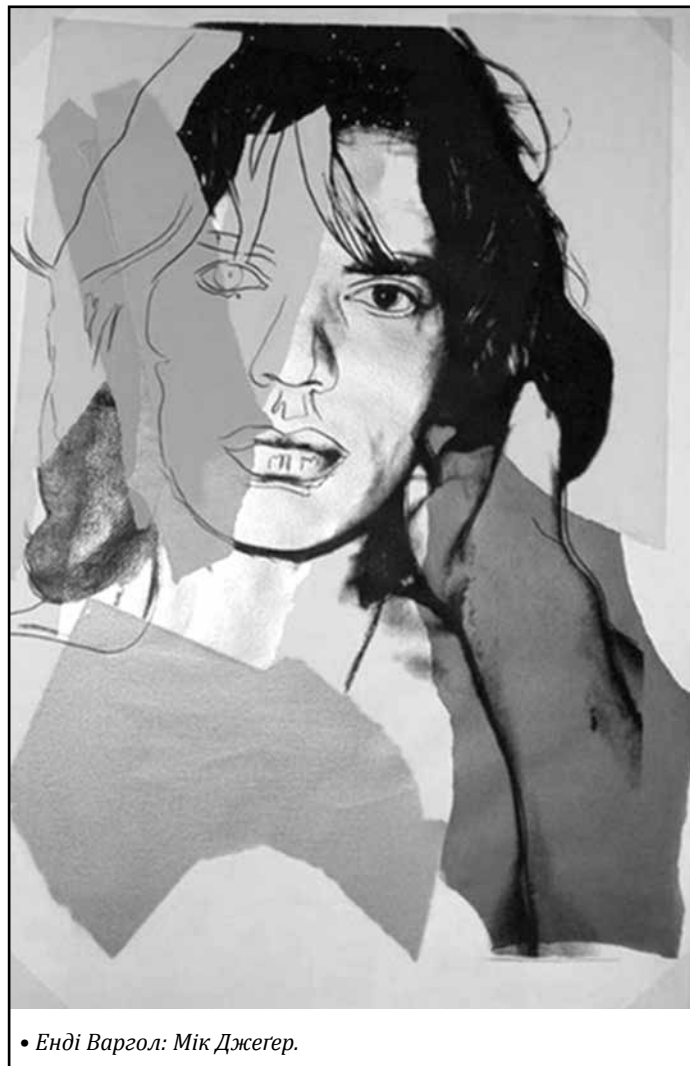
Енді Варгол комуніковав уменём. При вербалній комунікації, котру поважовав за средство вытворёваня нового простору, мав великы проблемы. Терпів тым, же не знав веце языків (окрем анґліцького, лем материньский – русиньский язык). При комунікації часто в середині речіня робив перервы, якбы не знав, што має дале говорити. Чув ся притім „... як чужінець, котрый ся комусь снажить приговорити“, і зато го якбы хапав словный корч, дакотры части слов му звучали чудно і так го в середині слова заставляло при думці, же: *„Так то не може быти правилно – то звучить барз спеціално, што я знам, ці мам пробовати слово докінчити, або з нёго зробити інше, бо кідь то выйде добрі, буде то в порядку, але кідь ніт, буду вызерати як обмедженець*¹⁷.

Якобы наївита Варгола (в дакотрых припадах то вызерало аж як обмедженость) была лем позов. Варгол skutочно часто терпів наслідком невротічно перевершеной самокотролі, котра не зрідка входила до ёго ролі наївисты аж „полохливого блазна“.

Роздумовав о „просторовых писателях“, о авторах, котры суть плачены за квантіту написаного. Ёго дефініція квантітаты мать і реалный розмір, але предці в ній найдеме смысл ёго властной реалізації. Поважовав квантіту за важне мірило, хоць ішло о будышто. Быв пересвідченый, же чоловік робить все то саме, і кідь то вызерать, же робить дашто інше. Тота ёго філософія была далшым з аспектів, котры, як ся видить, го примушовали, абы ся став „професіональным умелцём“. Значіть, простор = розмір, кількость? Множіня? „Заповнёваня?“

Кідь умер Пікассо, інформацію о тім, же умелець у своім жывоті вытворив выше штири тісяч оріґіналів, Варгол коментовав словами: *„Тото я докажу за еден день*¹⁸. Не подарило ся му то. Тот „простор“ був такій великий, же Варголови ся за лімітований день подарило зробити максімально пятьсто екзепларів (сітёдруків на папірю). На розділ од Пікасса, Варгол „заповнёвав“ свій простор дакількома стовками друків, але в основі ішло о еднакы творы розмножованы сітёдруком. Наконєць одступив од „заповнёваня“ простору квантітов, бо дале уж не був способный зробити веце як пятьсто творів за місяць.

Творчость характерізовав як часову фреквенцію, котра не сміє тырвати довго. Быв того погляду, же чім скоріше дашто вытворить, тым коротшыи час то вытримать, і так може робити дахто іншый по вас і просто буде мати, што робити. Твердив, же і ёго образы суть „выроблены“ з туніх фарєб, што значіть, же не вытримлють довго. Но їх кількость їм дає шансу, жебы їх властнило чім веце людєй. Порівновав то з выробов Кока Колы, бо Кока Кола была тота

• Енді Варгол: Мік Джерер.

• Енді Варгол: Детайл ренесанчної мальби (Сандро Боттічеллі: Зроджіння Венуши), акрил і сітєдрук на полотні, 1998.

сама про кожного, і Варгол був тот самий, і кідь были стовкы ці докінця тїсячї ёго творів. Роберт Равшенберг тото „заповнєваня простору“ Варголом коментовав словами: **„Не каждый Варгол є добрый Варгол, но злый не естеує“**¹⁹. Тоты слова звучать кус як епітаф, але skutочні правдиво. Енді Варгол – „заповнєвач простору“ і „міняч простору на образ“, своєв сензібілностєв собі вытворив механізм компензації вшиткого, што му не стачіло, што го боліло, або што з ним балансовало на граніці комплексу і екстравагантности. Быв чоловіком, котрый бы найрадше був притомный всягды, але едночасно зїстав взадї, хоць за помочі голографії і под. Хотїв ся дістати горї так, жебы тот процес не був ідентіфіковательный, просто, жебы ся з нічого ніч обявив на вершніні славы, але в реальности, абы был інде і того вшитко слїдовав, фотографовав і награвав на магнетофонї. Наконець твердив, же свою карьеру зробив тым, же був належным обєктом в злім просторї і злым обєктом у добрім просторї. Тым ся выгнув тому, же не мусив быти все добрый, але як злый не екзїстовав. В кождім просторї. Наперек тому, же є веце як істе, як твердо концепчно робив, был барз рад, кідь при „заповнєваню простору“ за нєго думав дахто іншый.

Ультра Віолет нам при еднім розговорї повїла: **„Напастно ся просив, што має малєвати, яку фарбу дати і подобно. Я єм му повїла, же фіалову, а він на то, же є то О. К. і притім єм знала, же іншу бы там ани не дав. Енді ся так грав з людми, чїм сондовав можность успішности свого твору скорїше, як го выставив. Погляды інших го не интересовали, но вшитко собі награвав і**

потім то выужывав про свою умелецьку творчость“²⁰.

Вытворив коло себе во своїй „Факторї“ атмосферу практичної двойрозмірности, но в припадї емоцій тройрозмірности. Як у філмі. В основї був супер стар властного філму, котрый бы сьме могли назвати **„Жыво́т Енді Варгола як заповнєваня сі властного простору“**.

Література

- 1 PIJOAN, J., Dějiny umění / 10, Praha, Odeon, 1984, s.155-178.
- 2 ВУСКО, М., Od pop-artu po súčasnosť, Prešov, Cuper, 1993.
- 3 ВУСКО, М., „Peter Blake na Slovensku“. A.W. Factor-y, č.2, s.2, Kultúrno-spoločenský občasník Spoločnosti Andyho Warhola v Medzilaborciach, MMUAW-SAW, 1994.
- 4 WARHOL, Od A k B a zase zpět, 1990, s.29.
- 5 WARHOL, Od A k B a zase zpět, 1990, s.30.
- 6 WARHOL, Od A k B a zase zpět, 1990, s.31.
- 7 Подля інформацій Марка Варголы, Міджілабірці, 2001.
- 8 WARHOL, Od A k B a zase zpět, 1990, s.33.
- 9 WARHOL, A., The Philosophy of Andy Warhol, A Harvest/HBJ Book, New York, USA, 1975.
- 10 WARHOL, The Philosophy of Andy Warhol, 1975.
- 11 WARHOL, The Philosophy of Andy Warhol, 1975.
- 12 WARHOL, The Philosophy of Andy Warhol, 1975.
- 13 WARHOL, Od A k B a zase zpět, 1990, s.118.
- 14 WARHOL, Od A k B a zase zpět, 1990, s.119.
- 15 WARHOL, The Philosophy of Andy Warhol, 1975.
- 16 Подля інформацій Джона Варголы, Міджілабірці, 1991.
- 17 WARHOL, The Philosophy of Andy Warhol, 1975.
- 18 WARHOL, The Philosophy of Andy Warhol, 1975, s.88.
- 19 Подля інформацій Марка Варголы, Міджілабірці, 2001.
- 20 3 розговору автора работы з Ультра Віолет, Міджілабірці, 1993.

(Переклад із словацького языка до русинського: А. З.)

ОСВІТА РУСИНІВ У КОНТЕКСТІ ЄВРОПСКОЇ ХАРТЫ РЕГІОНАЛЬНИХ АБО МІНОРИТНИХ ЯЗЫКІВ (2)

(Продовження з попереднього числа.)

Імплементация харты в СР в Части II: Цілі і принципи сформулованы подля Ст. 2 абз. 1

Курто згорнеме головны принципи і цілі харты (статья 7 харты), котры СР в тій часті ся завязала дотримовати:

„1. В одношіню к регіональным або міноритным языкам, в областях, де ся вжывають, і подля ставу даных языків, сїгнатарьскы країны выбудують свою політику, легіслатіву і практику на слїдуючїх цілях і принципах:

а) узнання регіональных або міноритных языків як прояв культурного богатства,

б) респектованя географічної области каждого регіонального або міноритного языка так, жебы естующе або приправлєване адміністратівне роздіління не было барьеров про підпору даного міноритного або регіонального языка,

в) потреба ясного поступу при підпорі регіональных або міноритных языків з цілєм їх захованя,

д) злегшіня або підпора словного або писомного прояву в регіональнім або міноритнім языку в общественнім і в приватнім жывотї,

е) дотримованя і розвой контактів в областях становлєных у харті міджі групами ужываючіма регіональній або міноритній язык і другыма групами жыючіма в штатї, котры вжывають язык в іденітїчній або близькій формї, як і надвязаня культурных контактів з іншыма групами в штатї, котры вжывають іншакы языки,

ф) заведжїня адекватных форм і інструментів про навчаня і штудованя регіональных або міноритных языків на шыткых вгодных ступнях,

г) заведжїня выгод, котры бы помогли особам, котры не знають регіональній або міноритній язык і жыють в области, де ся тот язык вжывають, жебы в припадї їх інтересу мали можность навчїти ся го,

з) підпора штудїя і баданя регіональных або міноритных языків на універзітах або еквівалентных інштїтуціях,

і) підпора вгодных форм міджінародных вымін в рамках областей становлєных у харті про регіональнї і міноритнї языки, кідь ся вжывають в іденітїчній або близькій формів в двох або вєце державах.

2. Країны ся завязують еліміновати, кідь так іці не зробили, шыткы непідложены розділы, вынятки, окліціня або выгоды при вжываню регіонального або міноритного языка, котрых заміром є одсунути або огрозити єго утримованя або розвой. Приятя спеціальных кроків на хосен регіональных або міноритных языків, котры мають підпорити рівноправность міджі вжывателями тых языків і остатнім жытельством, або кроків, котры акцептують їх спеціфічны условія, не мож поважовати за дискрїміначны односно вжывателїв вєце росшырєных языків.

3. Країны ся завязують підтримовати взаємне порозумїня міджі шыткыма языковыма групами в країні вєдныма інструментами, і головно загорнути респектованя, порозумїня і толеранцію к регіональным або міноритным языкам до выховы і освіты в державі, і к уведженому приступу вєсти і масмедїї.

4. При формованю політики к регіональным або міноритным языкам сїгнатарьскы країны возьмуть до увагы потреби і желаня сформулованы групами, котры уведжены языки вжывають. В припадї потреби можуть створити poradny органы, котры бы помагали органам во шыткых вопросах тыкаючїх ся регіональных або міноритных языків.

5. Країны ся завязують імплементовати, *mutatis mutandis* (лат. по нутных управах), принципи уведжены в абзацах 1 – 4 про языки без терїторїї. Про тоты языки але платить, же форму і розсяг приятых кроків на релїзацію харты треба становити адекватно, з оглядом на потреби і желаня, але тыж на традиції і характерістїчны знакы груп, котры тоты языки вжывають.¹

Оцініня Выбору експертів імплементация части II харты Словацьков републиков

Выбор експертів не реаговав на тоты параграфы, ку котрым не были в єго першій справі зазначены ниякы принципальны вопросы, і при котрых не дістав ниякы новы імпульзы на ревідованя оцініня, але резервовав собі право ситуацію в будучности знова переоцініти. В части II в статї 7 ся то тыкать абз. 1 букв а), д), е) а і). К далшым абзацам і буквам статї 7 (Цілі і принципи) харты Выбор експертів в окремых ціклах монїторованя предложыв слїдуючі коментарї, оцініня і рекомендації, котры ся тыкають русинського языка:

Абзац 1

г) Створити выгоды, котры бы помогли особам, якы не знають регіональній або міноритній язык і жыють в области, де ся тот язык вжывають, жебы в припадї інтересу могли ся го навчїти.

В часї першого монїторованя Выбор експертів вызвав словацькы органы, „жебы уможнили особам, котры не овладають регіональній або міноритній язык, навчїти ся го, кідь мають такый інтерес“.

В другій періодїчній справі ся не уваджають ниякы інформації о кроках, цілєм котрых є створїня таких можностей.

з) Підпора штудїй і баданя регіональных або меншыновых языків на універзітах або еквівалентных інштїтуціях.

В часї першого монїторованя не мала нияка універзіта катедру заміряну на русинський язык і культуру, але на Пряшівській універзітї ся од академічного рока 1999/2000 релїзовала росшырена форма навчаня русинського языка і культуры. Выбор експертів жадав словацькы органы, жебы додали далшы інформації о тім програмі, а таксамо їх вызвав, жебы прияли потребны кроки на скорїше основаня інштїтуцій на штудїї русинського языка і культуры.²

Друга періодїчна справа предложена в часї естования Інштїтуту регіональных і народностных штудїй³ на Пряшівській універзітї конштатовала, же в рамках того інштїтуту фунгує одділіня русинського языка і культуры і універзіта дає можности штудовати учительський програм заміряный на русинський язык. На фунгованя того одділіня надвязав окремый Інштїтут русинського языка і культуры⁴ заснований в роцї 2008 зо своїма педагогічныма і научныма задачами.

Выбор експертів оцінив прогрес, котрый

словацькы органы досягли в імплементації того пункту харты.⁵

Абзац 3

Країны ся завязують підпорвати вгодныма інструментами взаємне порозуміння міджі вшыткыма языковыма групами в країні, і головно загорнути решпектованя, порозуміння і толеранцію к регіональным або мінорітным языкам до выховы і освіти реалізованої в країні, і к уведженому приступу вести і масмедії.

В часі першого моніторования Выбор експертів вызвав словацькы органы, жебы

„– зміцнили снажіня в сферах освіти і масмедій заміряны на підвышованя інформованости маєрїтного жытельства, бісідуючого по словацькы, о вшыткых регіональных або мінорітных языках вжываных на Словакії;

– окреме підпорили шпеціфічність русиньского языка.“⁶

Оцініня Выбору експертів в части III харты по сондованю в регіоні, т. є. на основі комунікації з репрезентантами русиньских народностных субектів

З оглядом на розсяг оцінінь обсягнутий у вшыткых трьох оцінюючих справах Выбору експертів і з оглядом на становлений розсяг статі, заміряєме ся лем на конкретны пункты і буквы Статі 8 харты в области Освіта, котры ся СР завязала імплементувати, на оцініня їх повніня в кождім моніторованю і на рекомендації Выбору міністрів РЕ.

Статя 8 – Освіта

Подля Статі 8 мають органы на основі завязків СР *уможнити* навчання в регіональных або мінорітных языках на різних уровнях освіти. То значить, же **понука мусить передбіговати інтерес, т. є. освіту треба зорганізувати перед тым, як ся на органы обернуть родічі або штуденты.** Таксамо треба, жебы тота понука была **контінуална** міджі окремыма ступнями освіти в даных географічных областях. Окрем того мусять органы активно інформувати родічів, респ. штудентів о доступности освіти в регіональных або мінорітных языках і вызывати їх, жебы ся о таку освіту інтересовали.

Выбор міністрів РЕ по першім моніторованю рекомендовав словацькым органам, жебы „**прияли крокы на розвой навчання русиньского языка на вшыткых ступнях освіти.**“⁷

В другім моніторованю Выбор міністрів РЕ рекомендовав словацькым органам, жебы „**забезпечили навчання вшыткых меншыновых языків на вшыткых належных уровнях і жебы о ёго доступности інформовали родічів.**“⁸

Абзац 1

В области освіти сігнатарьскы країны ся завязують в областях, де ся такы языки вжывають, подля сітуації каждого з тых языків і без пошкоджіня навчання офіціального/-ых языка/-ів штату:

Передшкольске навчання

Буква: а...

Пункт: іі – *уможнити, жебы переважна часть передшкольського навчання была забезпечена в даных регіональных або меншыновых языках.*

По взникну основных школ з навчалным языком русиньским на Словакії зачінають

сучасно взникати і матерьскы школы з выховным языком русиньским: Чабины (2008), Баєрївці (2011 – 2013), Кална Розтока (2014). Не маме але інформації о тім, жебы в селах, де жыє мінімално 20% жытелів русиньской народности, в котрых суть основны школы в обцім, або докінця ОШ з навчанём русиньского языка, ся реалізувала з боку зряджователів матерьских школ, т. є. сільских урядів, активна понука, респ. пропагация можности выховы в передшкольских інштїтуціях в материньскім русиньскім языку. Дакілько проб поінформувати родічів было зареєстрованых скоріше з боку поєднх членів русиньских організаций – но не мали належный ефект з наслідуючих причін:

1. не мали сістематічний характер, бо їм хыбила фінанчна підпора таких активіт,

2. не мали підпору зряджователів,

3. не было достаточных прагматічных доводів, котры бы пересвідчили родічів,

4. не было екекутівного штатного органу, котрый бы тоты інформації і пропозиції увів до практичного жывота,

5. не было нияких стімулacyjnych механізмів, напр. фінанчных выгод на основаня матерьских школ з выховным языком русиньским, што в регіоні економічно слабім є дость важный момент.

Выбор експертів поважовав у першім і другім моніторованю тоту повинність за **несполнену**. Вызвав словацькы органы, жебы прияли крокы на забезпечіня визначной части предшкольської освіти в русиньскім языку і жебы ся постарали о то, жебы была контінуална понука на різних ступнях освіти.

Подля третей періодічної справи СР передшкольска освіта в русиньскім языку є доступна в регіоні, де ся тым языком бісїдує, і в селах, де суть школы з навчалным языком русиньским – Чабины, Баєрївці, Кална Розтока, і в мінорітній школі в Пряшові (?). Органы аргументують неінтересом родічів о навчання в русиньскім языку. Проблемом але є абсенція сістематічного інформованя родічів з боку штатных або самосправных органів.

В третім моніторованю Выбор експертів поважовав тоту повинність за **счасти сповнену**.⁹

Основна освіта

б...

іі – *забезпечіти, жебы переважна часть навчання на основнім ступню была забезпечена в даных регіональных або мінорітных языках*

В СР в в часі писаня той статі (2015) были лем 2 ОШ з навчалным языком русиньским (Чабины, Кална Розтока), в котрых окрем предмету русиньскый язык і культура ся в русиньскім языку на I. ступню ОШ учать і другы предметы (музична, вытварна, тілесна выхова і регіонална выхова – наука о отчїзні), і 4 ОШ з навчанём русиньского языка (Міджілабірці, Свідник, Радвань над Лабірцём, Пчолине), де ся учить предмет русиньскый язык і культура як неповинный предмет або формов кружка. Кількість школ, де ся учить русиньскый язык в СР, є доста стабільна, хоць барз мала, і хоць на Словакії наросла кількість сел з мінімално 20% населінём Русинів з 68 в році 1991 на 91 в році 2001, аж на 124 в році 2011. В дакількох ОШ ся русиньскый язык перестав учіти, подля вшыткого, про неінтерес родічів (ОШ Колбівці, ОШ Шарішскый Щавник, ОШ Духновічова в Міджілабірцях, II. ОШ у Свіднику, ОШ 1. мая в Снині, ОШ в Стаціні), в інших ся зась зачало навчання, бо ту был інтерес родічів заховати школу в селі (Кална Розтока, Чабины, Баєрївці). Тым але не хочеме повісти, же з кількостев ОШ, в котрых ся учить русиньскый язык, можеме быти спокійны, наспак, видиме ту барз великы резервы, котры суть выслідком і

• Школярі ОШ з МШ у Стаціні, котры ся учать русинський язык під веджінём учителькы Андреї Мандзаковой в рамках Вечерніх школ русинського языка про діти і дорослых, яку організує ОЗ Колысочка. Фотка: Л. Кралёва

пасівиты зряджователів тых школ і абсенції штатного орґану, котрый бы дозерав на повнія харты в области освіти в русиньскім языку, реалізовав і розвивав підпорны активіты в тім контексті.¹⁰ Тов проблематиков ся лем счастья занимають русиньскы організації в рамках своїх культурных проєктів,¹¹ но не мають професіональных робітників, котры бы могли быти помічны в тій области, зато же свою роботу роблять лем на базі добровольности, также без будьяких компетенцій і фінанцій не можуть на себе взяти ани таку велику відповідність в области освіти. Є то задача про державу, котра бы мала стимуловати основаня і підпоровати естествованя таких школ шпеціалныма механізмами.

То значіть, же Выбор експертів поважовав тоту повинність в рамках першого моніторованя за **неповнену** і вызвав словацькы орґаны, жебы прияли крокы на забезпечіння визначной части основної освіти в русиньскім языку, як і на забезпечіння понукы контінуальной освіти на різних ступнях.

В другій періодічній справі СР вводить, же од року 2008 буде навчаня в русиньскім языку реалізовати лем една ОШ. В далшых трёх ОШ русиньскій язык ся буде учіти як выберовый предмет (4 класы, 34 школярів). Выбор експертів конштатовав, же тотя повинність собі выжадує, жебы ся основна часть навчаня на основнім ступню реалізовала в русиньскім языку, што значіть, же окрема навчаня *даного языка* ся мусять і далшы предмети учіти в русиньскім языку. Тото установліня мусить быти інтегралнов частёв учебных основ. Выбор експертів поважовав тоту повинність за **неповнену**, зато же кількость школ, де ся учіть русиньскій язык і література, ся значно зменшыла (в ми-

нулім моніторованю їх было вісем).

Подля третей періодічній справы в школьскім році 2010/2011 русиньскій язык ся учів лем у єдній школі а русиньскій язык як материньскій язык ся учів у трёх школах.

Выбор експертів поважує тоту повинність СР лем за **часты сповнену**.

Середні школы

ц ...

ii – дати можность, жебы переважна часть навчаня на середніх школах была забезпечена в регіональных або меншынових языках

Є правда, же русиньскій язык ся в сучасности не учіть ани в єдній середній школі. В Гімназії в Міджілабірцях в школьскім році 2002/2003 ся реалізовало навчаня русиньского языка як неповинного предмету, котре забезпечовав абсолвент Пряшівской універзیتی, росшырюючой формы штудія русиньского языка і культуры. По році тотого навчаня заникло і подля інформацій з інтернетовой сторінкы ся в тій гімназії вів уж лем кружок русиньского языка і культуры. То але не значіть, же на выході Словакії не суть предпклады на основаня середніх школ з навчанём русиньского языка. Суть, а негатівный выслідок у тім вопросі є знову резултатом недостаточной активіты ці скоріше нечінности компетентных штатных інштитуцій і зряджователів середніх школ, і в непосліднім ряді тыж директорів середніх школ. Заевідованы были пробы основати класы або группы в рамках класы з навчанём русиньского языка в

Середній педагогічний школі в Пряшові, котра бы мала виховлєвати учітелів і про народностно змішаны регіоны або села з меншыновым русиньскым жытельством.¹² Хоць значна кількост школярів той школы по презентачных акціях Інштиту русиньского языка і културы Пряшівской універзیتی в Пряшові і репрезентантів дакотрых русиньскых народностных організацій проявлєвала інтерес о навчаня русиньского языка, веджіня школы наконець навчаня не отворило, аргументуючі недостаточнов кількостєв приголошєных школярів і абсенціов кваліфікованых учітелів, а тых школярів переключіло на навчаня других языків.

З позиції ІРЯК ПУ суть снагы регуларно пропаговати можности навчаня русиньского языка на середніх школах через проекты *День отворєных дверей на Пряшівській універзиті* (2008 – 2010), три річники котрого были підпорєны з грантовой сістємы Міністерства културы СР, і в слідуючіх двох роках (2011 – 2012) тзв. *одборна* комісія Уряду влады СР тот проект без увєджіня причіны не рекомєдовала підпорити, ани не запропоновала вгодну алтернатіву, яким способом представити штудентам США обяг навчаня предмету русиньскый язык і култура. Каждый рік притім у проекті взяло участь веце як 200 штудєнтів середніх школ з окресів северовыходной Словакії, де жыє компактно русиньске жытельство (Гуменне, Снина, Свідник, Бардеєв, Стара Любовня, Міджілабірці), а дакотры з них і проявили інтерес о високошкольскы штудії русиньского языка і літературы на Пряшівській універзиті. Думаєме сі, же вгодным рішінєм проблему бы было зачати розвивати активіты на основаня штатной білінгвалной славянської гімназії (напр. в Пряшові) на базі російского і русиньского языка, в котрій бы ся могли реалізовати як середнєшкольскы учітелі і абсолвєнты Пряшівской універзیتی, комбінації учітельскых програмів російскый язык і література – русиньскый язык і література. Таксамо за продуктівне поважуєме і створіня сістемізованых робочіх міст про професіональных робітників в рамках Пряшівского самосправного края, котры бы мали на старости імплєментацію штатной легіслатівы тыкаючой ся навчаня русиньского языка, літературы і културы на середніх школах, як і приятых установлєнь харты.

То значіть, же Выбор експертів поважовав тоту повинность СР в рамках першого моніторованя за **неповнєну**.

Друга періодічна справа таксамо конштатовала, же ся русиньскый язык не учіть ани на єдній середній школі. І в другім моніторованю так Выбор експертів поважовав тоту повинность за **неповнєну** і знова вызвав словацькы орґаны, жебы прияли крокы на забезпєчїня визначной части середнєй освіты в русиньскім языку і жебы ся постарали о контінуалну понуку на різных ступнях освіты.

Подобно і 3. періодічна справа конштатовала абсенцію середніх (або і технічных і одборных школ з навчанєм в русиньскім языку) і Выбор експертів поважовав тоту повинность СР за **неповнєну**.

Позначка: В тексті сьме ся в поєднєных пунктах означєных малыма графємами притримовали порядку графєм подля словацькой абєцєды, жебы не доходило к хыбам при інтерпрєтації офіціального документу харты опублікованого в словацькім языку.

Література:

- 2003, s. 10-11, доступне он-лайн на http://www.mzv.sk/sk/zahranicna_politika/ludske_prava-narodnostne_mensiny_a_ochrana_mensinovykh_jazykov
- 2 Hodnotiaca správa Výboru expertov charty jazykov (1. kolo monitorovania), доступне он-лайн на http://www.foreign.gov.sk/sk/zahranicna_politika/ludske_prava-narodnostne_mensiny_a_ochrana_mensinovykh_jazykov
 - 3 Hodnotiaca správa Výboru expertov charty jazykov (1. kolo monitorovania), доступне он-лайн на http://www.foreign.gov.sk/sk/zahranicna_politika/ludske_prava-narodnostne_mensiny_a_ochrana_mensinovykh_jazykov
 - 4 Plišková, A.: Karpatorusinistika v kontexte dejín Prešovskej univerzity. In: *Univerzita v kontexte zmien: Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej 28.-30. novembra 2012 v Prešove*. Ed. Peter Kónya. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2014, s. 442-449.
 - 5 Druhá Hodnotiaca správa Výboru expertov charty jazykov, доступне он-лайн на http://www.foreign.gov.sk/sk/zahranicna_politika/ludske_prava-narodnostne_mensiny_a_ochrana_mensinovykh_jazykov
 - 6 Druhá Hodnotiaca správa Výboru expertov charty jazykov, s. 11, bod 46, доступне он-лайн на https://www.mzv.sk/sk/zahranicna_politika/ludske_prava-narodnostne_mensiny_a_ochrana_mensinovykh_jazykov
 - 7 Hodnotiaca správa Výboru expertov charty jazykov (1. kolo monitorovania), доступне он-лайн на http://www.foreign.gov.sk/sk/zahranicna_politika/ludske_prava-narodnostne_mensiny_a_ochrana_mensinovykh_jazykov
 - 8 Druhá Hodnotiaca správa Výboru expertov charty jazykov, доступне он-лайн на http://www.foreign.gov.sk/sk/zahranicna_politika/ludske_prava-narodnostne_mensiny_a_ochrana_mensinovykh_jazykov
 - 9 Tretia Hodnotiaca správa Výboru expertov, доступне он-лайн на http://www.foreign.gov.sk/sk/zahranicna_politika/ludske_prava-narodnostne_mensiny_a_ochrana_mensinovykh_jazykov
 - 10 Bandurič, I.: Niektoré nedostatky v podpore národnostných menšín. In: *Narodny novinky*, XXII, 9, 2012, s. 1-2.
 - 11 Копорова, К.: Вызывам русиньскы організації - організуйте бісіды з родичами, доступне он-лайн на http://rusynacademy.sk/rusynski/rusyn_osvita.html#Вызывам_русиньскы_організації_-; Копорова, К.: Быти Русином не є мінус, але плус : На бісіді з клєновскыма школярями, доступне он-лайн на http://rusynacademy.sk/rusynski/rusyn_osvita.html#быти_Русином_не_є_мінус_але_плус; Копорова, К.: Пєстуйме народну свідомость у школярів (Русиньска місія по школах продовжує), доступне он-лайн на http://rusynacademy.sk/rusynski/rusyn_osvita.html#Пєстуйме_народну_свідомость_у_школярів; Копорова, К.: Презентація русиньского языка в школах, доступне он-лайн на http://rusynacademy.sk/rusynski/rusyn_jazyk.html#Презентація_русиньского_языка_в_школах; Гай, М.: Родічі і школярі: Нукать ся вам красна дорога познаня, вкročте на ню!, доступне он-лайн на http://rusynacademy.sk/rusynski/rusyn_osvita.html#РОДІЧІ_І_ШКОЛЯРІ:_Нукать_ся_вам_красна_дорога_познаня_вкročте_на_ню!; Зозуляк, А.: Любе нам материньске родне слово, доступне он-лайн на http://rusynacademy.sk/rusynski/rusyn_akcii.html#Любе_нам_материньске_родне_слово...; З[озуляк], А.: Стрічі з родным словом продовжують і того року, доступне он-лайн на http://rusynacademy.sk/rusynski/rusyn_akcii.html#Стрічі_з_родным_словом_продовжують_і_того_року_.
 - 12 Копорова, К.: Русиньскый язык на педагогічній академії, доступне он-лайн на http://rusynacademy.sk/rusynski/rusyn_osvita.html#Русиньскый_язык_на_педагогічній_академії; К[опорова]. К.: На академії мож ся учіти і русиньскый язык, доступне он-лайн на http://rusynacademy.sk/rusynski/rusyn_osvita.html#rodicia

Вышов новый научный сборник *Studium Carpatho-Ruthenorum 2016*

Інститут русинського языка і культури ПУ (як самостатний інститут ся датує од року 2008) перешов далшов із трансформацій і од року 2016 ся стає сучастєв Центра языків і культур народностных меншын Пряшівської університету у Пряшові. Так, як каждорічно, ай в році 2016 Інститут реалізовав свій традиційный проект – научны семінары карпаторусиністики і маєме перед собов зборник *Studium Carpatho-Ruthenorum 2016 /Шмудії з карпаторусиністики 8*, як выступный документ 8. річника научных семінарів карпаторусиністики. Він приносить новых авторів, а самособов, новы темы.

В сполупраці із Сполком русинських писателів отворив ся зачатком рока – у фебруару далшый річник із серії семінарів. Організаторы го тематічно заміряли на дві сучасны русиньскы женьскы авторкы (найстаршу і наймолодшу). І так на тему русиньской літературы выступило двоє літературів з Пряшівської університету. Першов з них была **Мгр. Івана Сливкова, ПгД.**, білорусістка з Інституту україністики і середнеєвропейскых штудій ФФ-ПУ. В рамках славянських літератур ся Івана Сливкова уже дакілько років занимать русиньскым літературов на Словакії, передовшыткым женьскыма авторкыма. На семінар сі приправила тему, котра є рефлексіов на книжку повідань найстаршой женьской авторкы Меланії Германовой: Дітєм про радость і поучіня. Другым выступаючим на тім самім семінару був інтерный докторанд ІРЯК **Мгр. Міхал Павліч**. У презентованій статі представив наймолодшу сучасну русиньску авторку – фактічно свою ровеснічку Петру Семанцеву і єй дебют – Россыпаны рядкы.

Тему з історії Русинів сі приправив на другый семінар карпаторусиністики молодой історік з України – **доцент ПгДр. Ігор Шніцер, к. н.** з Факулты історії Ужгородської народной університету, котрый выступав на семінару карпаторусиністики по першыраз. Тема ся дотыкала зачатку другой світової войны і погранічної теріторії, заселеной з переважной векшыны Русинами, але тыж іншыма народами. Автор попробовав здокументовати тзв. малу (локалну) українсько-мадярьску войну з марца 1939 і єй наслідкы на містных жытелів.

Проф. ПгДр. Йосиф Сіпко, ПгД. з Інституту русістики ПУ є продуктивным бадателєм – лінгвокультурологом. Ёго русиньске походжіня му дає шырокий простор про наповніня єго бадательскых амбіцій, а проф. Сіпко їх з вдячностєв, але тыж покоров єму властнов выживять. Тема з лінгвокультурології Русинів (прочітана на далшім семінару карпаторусиністики) ся стала єднов з єго серії лінгвокультурных штудій о одображіню языка Русинів в їх матеріалній і духовній культурі.

Новым автром в зборнику є літературознатель **доц. Др. Страшімір Мітков Цанов** з Шуменської університету (Булгарія), котрый выступив на тему малознамой особыности з іс-

торії Русинів – Юлія Венеліна Гуцу і представив єго публикацію «Древние и нынешние Болгаре...». Нєв ся по професії доктор медицины Ю. В. Гуца записав до історії болгарьского народа як особность, котра мала великий вплив на зміцніня народной ідентиты Булгарів.

З нагоды 70-ой юбілейной сезоны ТАД у Пряшові выступив на 38. семінару карпаторусиністики **ПгДр. Мірон Пукан, ПгД.** театролог з Інституту естетікы і умелецькой культуры ФФ – ПУ. Назва темы Русиньскый професіональний театер і єго ділемы назначує, же штудія має критічний характер. Віримо, же статя буде іншпировати компетентных ід выліпшіню сучасного ставу, який є в ТАД, абы сі театер і надале утримав своє добре мено міджі професіональным театрами нелем на Словакії, але і в міджінароднім контексті.

Семінары карпаторусиністики в році 2016 завершыв взацный гость

– історік **проф. Др. Павел Роберт Марочій** з Торонтської університету (Канада), котрому кінцєм рока вышла велика публикація о історії Русинів од найстаршых часів. Ёй презентацію сьме споїли з семінаром, а представлена у зборнику статя ся дотыкать підходу історіка к історічным фактам (або міфам?), з котрыма ся стрічат на пути у своїх баданях, а самособов їх інтерпретація розлічныма авторами.

Додатковов штудіов є текст історіка літературы і культуры **Мгр. Валерія Падыка, к. н.** з Інституту русинського языка і культуры, котрый як Русин – жытель Закарпатя (Україна) представив тему одступліня Підкарпатської Руси Советьскому Союзу в році 1945 як трагедію народностной меншыны підкарпатських Русинів. З тов темов выступив автор 5. новембра 2015 v Посланецькій снемовні Парламенту Чеськой републикы в рамках семінару „Podkarpacká Rus – 70 let poté. Odstoupení Podkarpacké Rusi Sovětskému svazu v roce 1945. Příspěvek k dějinám českého parlamentarismu“.

Другу додаткову статью написав **Мгр. Йозеф Білскі**, докторанд з ФФ – ПУ, Інституту словакістичных і медіалных штудій і дотыкать ся научной конференції: Діманічны процесы в сучасній славістіці, котру організовав Інститут русиньского языка і культуры кінцєм рока 2016.

На заключіня припомяне штруктуру науковых семінарів карпаторусиністики, девятый річник котрых буде продовжовати ай в році 2017. Каждый семінар творять такы главны части – представліня выступаючого з куртов інформаціов о єго професіоналім животі (1), реферат на выбрану тему (2), діскузія (3), і презентація найновшых публикацій з области карпаторусиністики (4). Семінары суть адресованы як штудентам-русиністам, так ай вышыткым, котры ся интересують карпаторусиністиком як научнов дісціплінов і хотять сі проглубити свої знаня. Позываєме їх до далшого – девятого річника семінарів карпаторусиністики.

Штефан ГАПАК – неунавный творець і добрый педагог

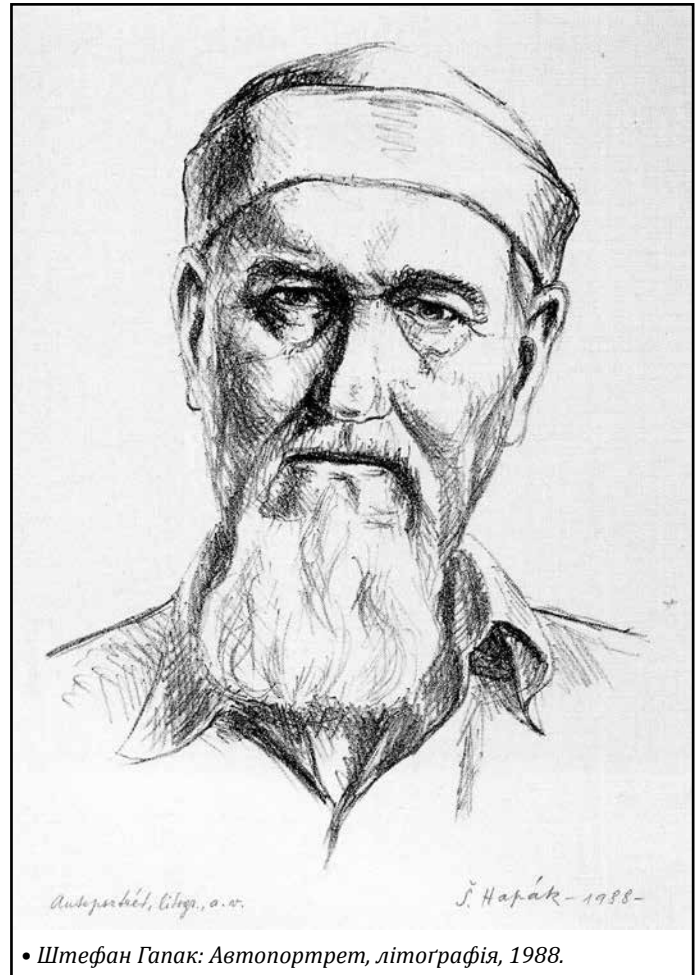
(16. 10. 1921 – 23. 3. 1997)

На тото речіня бы ем хотів надвязати як еден із ёго студентів, котрых учів вытварну выхову на Педагогічній факулті Універзیتی П. Й. Шафаріка у Пряшові. Учів нас графіку і моделованя, а кідь пришов до класы у своїм білім робочім плащу замащеним од фареб і перепасанный ремінём, своєв високов, могутнов поставов припоминав нам російского богатыря. Зато сьме му дали прозывку Садко. Не знам, ці ся ю за жывота дізнав, але теперь, пане професоре, Вам то уже можу прозрадити. Были сьте на вызор богатырём, а іщі векшым, кідь сьте на старости літ запустили сиву бородку. Але были сьте богатырём нелем вызором, но і своїм приступом к студентам – прісний і некомпромисный што ся тыкало повинностей, но ласкавого сердця. То сьте але не давали знати перед своїма студентами. Мали сьте добре одношіня к нам, русиньским студентам в першім ряді, але і к іншым. Были сьте добрым фахманом у своїй професії, добрым реалістичным графіком, сохарём і малярём, най собі дахто гварить, што хоче. Вытримали сьте много, главно людьской зависти і злобы, чога свідками сьме были і мы, студенты на катедрі вытварной выховы, кідь ся вас снажили зошмарити з посту ей ведучого. І так ся то тым „малым“ подарило, але в наших очах сьте ай так зістали великим, богатырём Садком.

Перебачте мі таке особне інтермеццо, але мусив ем свому професорови повісти то, што ем ся му не одважив і не встиг за жывота. А теперь кус офіціалні о ёго жывоті, творчости і снажіню.

Штефан Гапак ся народив 16. октября 1921 року в Пінковцях, Михаловского окресу. А як ся там взяв Русин? Та так, же ёго отець походив із підкарпатського села Лумсоры і в рамках тогдышнёй Чеськословеньской републіки приходив за роботом на богате панство до Пінковець. Часом там робив нелем як рольницький і ховательський помічник, но і як тесарьско-ставбарьський ремеселник, котрый нескорше зо своєв женов сі ту купив за зароблены пінязі малый фалаток землі і збудовав хыжу. Так ся ту усадив і ту ся народив Штефан, котрый по отцёви здобыв тілесну робустность, твердость характеру, але в грудях добре сердце, а в сердцю любов к землі і честній ремеселній роботі. Він був прикладом про далшых двох молодшых сородинців, што зістали жыти – брата Павла, нескорше доктора історії в Словенській академії наук, і сестру Зузану, бывшу доцентку вытварной выховы і малярьку.

Путь к ёго вытварній творчости не была легков. По скінчіню Ужгородьской учительской семінарії зачав учітелёвати в народній школі у Збою, теперішнёго Сниньского окресу, на самім выході теперішнёй Словакії. В августі 1944, кідь тоту часть Сниньціны забрали Мадяре, як „непослушного“ го взяли до концентрачного табора в Мадярьску. Одты ся му з групов інтернованых подарило втечі в апрілю 1945 року і по переході фронту в

Дері вступив до Червеной армады, де був приділений до штабу 136. командатуры II. українського фронту як перекладатель і організатор навернутя ослободжених обывателів до своїх сел і міст. По войні зась учітелёвав у Дубраві і Березовці, але мав тугу ся дале учіти, быти школованым вытварником, нелем учітелём народной школы, зато в роках 1946 – 47 продовжовав свою науку в Міщаньській школі в Міджілабірцях, потім на Педагогічній факулті Словацькой універзیتی у Братіславі, але одты такой перешов на Академію вытварных умень до Прагы, де здобыв найліпшы основы вытварного уменя в роках 1948 – 53.

Як вышколованный пришов до Пряшова, де робив вытварного редактора в часописах *Дружно вперед*, *Дукля* і Видавательства ЦК КСУТ. Ту зачав і як ілюстратор часописів і книжок, притім ся як вытварник постарав і о выздобу першых свят культуры у Свіднику ці першого выступліня ПУНА. Але лем тото робити, то го не успокоёвало, зато пішов передавати свої знаня і способности вытварника молодым студентам на Педагогічну факульту Універзیتی П. Й. Шафаріка, де робив од 1953 року аж до одходу на пензію. Міджітым у 1960 році ся габілітовав

(Продовжіня на 21. стор.)

ПОЗДРАВЛІНЯ РУСИНІВ на рік 2017 ч. 2

Дорогы читателі, на зачаток добра вість: місяця апріль – ярь є ту! Но гей, самособов, же є ту, так як каждый рік, хотіли бы съте повісти... Але не можу сі помочи, по довгім часі засвітило сонечко, розъяснило мі нелем выгляд вонка, але і погляд на жывот. Аж ся мі хоче віршовати! Але не бійте ся, охаблю то про участників **Літературного конкурзу Марії Мальцовской 2016. До-мініка Новотна**, окрем того, же знать шумні танцёвати і співати, не дасть ся заганьбити ани як писателька. Ёй Мышка ці приповідка о Алжбетці Вас розвеселить, подобні як і байкы **Осифа Кудзея**, котрый є одборником на людску натуру і фіглі. Кідь мате дяку на важнішу поезію, продовжуйте дале к стишкам **Юрка Харитуну**, котрый Вам приблизить, яке є то быти поетом. А **Миколай Ксеняк** про Вас нарихтовав три алегорії.

30. марца 1865 умерла єдна з найвызначнішых особностей русиньской історії, **Александр Духновіч**, котрый був русиньскым будителём, педагогом, священником, публіцистом а, самособов, і писателём. Пожертвуйме куртый момент ёго стихам і oddайме му честь.

Мгр. Міхал ПАВЛІЧ, докторанд Центра языків і культур народностных меншын – Інштитуту русиньского языка і культуры ПУ.

Мгр. Петро МЕДВІДЬ, Радіо Руськой бурсы lem.fm, Горлиці, Польша

Писателі росшырюють свою базу і продукцію

Сполук русиньских писателів Словенська пише вже шістнадцятий рік своєї екзистенції. За тоты роки вычеряли ся люде у функції председа, но што є найвеце позитівне, організація за тоты роки выдала много русиньских книжок, припадно ей членове выдали кижкы в іншых видавательствах, до ей членской базы прибыли і все прибывають новы, молодшы членове. Писателі мають візії до будучности.

І в минулім році новы выданы творы

Як вже є добрым звыком за дакілько остатніх років, і того року у фебруарі проходила членська громада Сполку русиньских писателів Словенська, котра была звязана із далшым із семінарів карпаторусиністікы. Громада ся одбыла 22-го фебруара 2017-го року в просторах засідалні **Consilium maius** в будові Ректорату Пряшівской універзіты в Пряшові. Стары і новы членове пришли оцінити того, што ся подарило зробити у 2016-ім році, а так само поінформовати о активностях, котры суть напланованы на рік 2017. Громада собі мала выберати і свого нового председу.

Є лем позитівным, же Сполук русиньских писателів Словенська міг і тот рік конштатовати, же ёго членове у 2016-ім році обогатили русиньску бібліотеку своїма новыма творами. Новыма книжками, выданыма в попереднім році, можуть ся похвалити такы писателі як **Гелена Ѓіцова-Мицовчінова**, **Людміла Шандалова**, **Юрко Харитун**, **Штефан Сухый**, **Штефан Смолей**, **Миколай Ксеняк**, **Мілан Гай** ці **Осиф Кудзей**. Хоць членове сполку того не выдали мало, наведе выникли і досправды якостны творы, і тот рік на членській гормаді председкыня організації **Кветослава Копорова** мусила конштатовати, же комісія, котра вирішувала о перерозділёваню грантів про русиньску народностну меншыну в рамках програму Култура народностных меншын 2016, не схвалила вшыткы книжкы, котры были напланованы на выданя.

Єднак є то потім і з видавательскыма планами на книжкы в році 2017, кідь председкыня обернула позорность членской громады на то, же вшытко буде залежати од вирішованя комісії. (Тісно перед выданём того чісла Русина здобыли сьме найновшы інформації, же з трёх проектів, котры подав Сполук русиньских писателів были схвалены два. Єден на выданя книжкы а єден на організованя літературного конкурзу Марії

Мальцовской – позн. ред.). Но што ся уж в рамках планів зачало реалізовати, то є далше выдаваня додатку часопису **Русин** під назвов **Поздравліня Русинів**, яке є заміряне на русиньску літературу. Одповідным редактором той рубрікы ся став **Міхал Павліч**, котрый є докторандом Центра языків і культур народностных меншын – Інштитуту русиньского языка і культуры Пряшівской універзіты в Пряшові. На громадї одзвучала і інформація, же якраз Міхал Павліч бы ся мав займатити і вытворінём і актуалізаціов интернетового сайту, котрый бы мав служыти Сполку русиньских писателів Словенська.

Новы членове і кандідаты

Великым позитівом є росшырёваня членской базы організації, а главно то, же до членской базы Сполку прибывають і молодшы віковы категорії. На членській громадї были прияты двома новы членове. Першым є вже споминаний докторанд Інштитуту русиньского языка і культуры, котрый ся концентрує на русиньску літературу по році 1989 – **Міхал Павліч**. Другым новым членом ся став **Мірослав Жолобаніч**, карікатуриста русиньского походжіня, котрый выдав уже дакілько публікацій тематічного кресленого гумору і зреалізовав самостатны выставкы. О тім, же членська база писате-

• 40. семінар карпаторусиністікы був присвячений русиньській літературі і Літературному конкурзу Марії Мальцовской, де главныма особами были: (зліва) Ш. Сухый, К. Копорова, Л. Шандалова і М. Павліч. Фотка: З. Цітрякова

лів молодіє, свідчить факт, же на членство чекають далшы молоды кандідаты.

Кідьже не був схвалений проект на выдана книжки **Яны Сташковой**, абсолвенткы Інштитуту русиньского языка і культуры, котра пише курты прозы, і тот рік зістала на членський громадї в позиції кандідаткы на членство. **Светлана Шковранова**, довгорічна акторка Театру Александра Духновича, но і писателька про діти, запропоновала на кандідатуру **Зузану Ковалчікову**, свою колегыню із театру, котра таксамо пише про діти і ей театрална гра *Неслухняный Юрко* уж нашла своє місце і на сцені ТАД. Кандідатков ся стала і **Домініка Новотна**, котра тот рік кінчить пятерічны штудії учительского штудійного прогаму русиньскый язык і література – російскый язык і література. **Валерій Падыяк** запропоновав на кандідатуру і **Петра Медвідя**, котрый в русиньскім контексті дакілько років фунгує як редактор, в сучасности уже шефредактор тыжденника ІнфоРусин. О кандідатах ся буде рішати зась о рік на членській громадї.

Копорова дале у функції

Єдным із основных пунктів было і выберања нового председы Сполку русиньскых писателїв Словеньска. Штатут організації дозволює быти у функції председы лем два функчны періоды. І зато **Кветослава Копорова** была вже „надслугоучов“ председкынёв, як сама повіла, што не было в згодї із штатутом. По куртій дискузії, кідьже ніхто не проявив інтерес о то, жебы быти председом сполку, членська громада потвердила у тій функції Копорову з тым, же буде в записніці зазначено, же членове зробили выняток зо шатуту, жебы могла председкыня быти і далше у своїй функції. Другов можностёв было змінити штатут в данім пункті так, жебы ся выпустила формулація на лімітована функчного періоду председы. Но то бы было много даремной адміністративной работы, котра бы собі выжадала і фінанчны средства коло регістрації зміны штатуту на міністерстві.

Хыбує пропагация

Миколай Ксеняк у дискузії обернув позорность членів на то, же наши писателї суть лем мало, або нияк пропагованы

в словацькім літераурнім оточіню. І зато проповнав, жебы ся Сполук русиньскых писателїв Словеньска контактовав із новьнками *Literárny týždenník*, котрый є часописом Сполку словацькых писателїв, і надвзяла ся з тыжденником сполупраца, котра бы мала за ціль обозначлєвати словацькы літературны кола із творчостёв русиньскых писателїв жыючіх на Словакії. Ксеняк підкреслив, же книжки, котры выдавають українскы писателї на Словакії, свій простор в тых новинках мають все, покля о наших літераторах не пише ніхто. Старонова председкыня ся высловила перед членьсков громадов, же попрубує надвзяти контакт з уведженим періодіком і буде ініціовати русиньскых писателїв, котры бы додавали курты інформації до споминаного тыжденника, в тім контексті ай новоприятого члена Міхала Павліча.

Семинар і передаваня премій

По членській громадї продовжав програм семинаром карпаторусиністікы, котрый був таксамо присвячений русиньскій літературі. **Міхал Павліч** мав про участных приготовлену лекцію на тему *Літературна рефлексія войны в повіданях Людмілы Шандаловой*. Якраз *Червений берег* є єдною із новых русиньскых книжок, котры вышли у 2016-ім році. Книжку творить шість повідань, котры ся одогравають в часах другой світової войны в краї під Дуклєв, одкаль походить і авторка публікації. Павліч оцінив прозовы творы, навязуючі на себе і выданы в публікації *Червений берег* позітивно, ку чому ся придав у слідуочій дискузії і **Валерій Падыяк**. Падыяк як скушений видаватель підкреслив, же книжка є окрем іншого і красно графічно оформлена.

Пак уж слідовало передаваня премій писателям, котры были оцінены в *Літературнім конкурзі Марії Мальцовской* за 2016-ый рік. Припоминаме, же на третім місці за 2016-ый рік скінчила **Даньсела Капралєва**, друге місце належить **Людмілі Шандаловій**, но а на першім місцю скінчив **Штефан Сухый**. Бонусом было, же по семинару собі могли участници взяти книжки, якы были за тамтот рік выданы і здобыти до них і підпис од авторів, котры были участны на семинару і наслідній презентації.

Домініка НОВОТНА

Мышка

Заплакала мышка,
Же ї грызе блышка!
Шкребче собі кожух сивый,
Аж мать з того хвостик кривый.

Нараз ю там збачить лишка:
«Гей! Штоже то робиш, Мышка!»
Мушу шкребчи кожух новый,
Бо ем ся глумила псови.

Видиш, Мышко! Чія хыба?!
В глумліню-с' гі в воді рыба!
Треба добрі подумати,
Ці ся будеш высмівати!

«Кідь він ся шкрептав так смішно!»
– одповіла Мышка пышно.
Хто мав знати, же ёго блышка
Скочить до мого кожухка?!

І так лишка попросила блышку
Выйти з мышчиного кожухку.
Як тото бідна блышка зачула,
До лишчиного кожухка задула.

Сельска неділя

Через хмары сині, пусты,
Руки сонца друкуть ся вон.
Молга скрыла лісы густы,
Стратив ся глубокий сон.

Село тихе, річкы- леды.
Як бы ніхто не жив в нім.
Зобудить ся вно аж тогды,
Як з комина выйде дым.

До шпаргета прикладати
Стара мати іде зась,
Дзвінник вшиткым дає знати,
Же є Божой службы час.

По доріжці смілы крокы
Несуть жоны в Божый Храм.

На тварях їм видно рокы,
Якы премолили там.

Перехрестять ся, поклонять,
На коліна впадуть зась.
Дві години перемолять
«Господі помілуй нас!»

Моя Полонина

Полонино моя любя,
Ты мій любый краю!
З радостёв ся до тя вертам,
Сердце в тобі маю!

Там де горы зелененькы,
Там де потята дрібненькы,
В поточіні вода сміла
І людина ту є міла!

Вітор літній пообнимать
А доджік погладить,
Сонце ся на верьх піднимать,
Никому не вадить.

Як ся Ліза стратила

До воблака ся дре сонце. Когут співають уже пятый раз, но Алжбетку спід перины ани не видно. До хыжки прибіг Хвостик, котрый ся ей уже не може дочекати, так брехотом будить малого спахтоша. Алжбетка ся ани не гнула, а так ся Хвостик закусив до перины і стяг ю долов із постелі. В тім ся Алжбетка порушала, перетерла вочі, сіла на постіль натягла руки і голосні захавкала.

«Уаааааа! Добре рано, Хвостик!» Хвостик брехнув, як кібы ей хотів одповісти. «Іду, іду, почекай маленько. Мушу ся умыти, зачесати і вболочі.» Хвостик замурчав і спустив вуха, бо добрі знав, же то так скоро не буде. І так сі Алжбетка студенев водов умыла тварь, кефков почухала зубы, зробила сі цопик, на котрый прикапчала машлю, вболокла свої червены шаточки з білыма кульками і заголосила: «Можеме іти!» Но нараз ся ей із бріха озвали музиканты.

«Но, Хвостик, може ня іші мусиш маленько почекати...»

Як пришла Алжбетка до кухні, увіділа бабку як мастить хлібик з маслом і медом. На шпаргеті ся уже гріло молоко. Ай обід був уже навареный. По хыжці пахла куряча полівка і гугель. Алжбетка сі усвідомила, же днеська сі довго поспала. З даякій прічыны ся ей ту спало омного ліпше як у бітовці.

«Добре рано бабко!», повіла Алжбетка і поцілівала бабку на лице.

«Добре рано сердечко мое! Сядь собі за стіл і наїдж ся. Помастила ем ті хлібик з маслом і медиком. Ай Ліза ті маленько молочка дала»

«А де є дїдо?», просить ся Алжбетка.

«Дрыва коле», одповіла бабка і кладе на стіл хлібик і молоко. «Чекать коли встанеш, бо підете з Лізов на Горб, жебы ся напасла.»

«Чув єсь Хвостик? Підеме на Горб. Ліза ся буде пасти а я ті буду метати палічку. А кідь ся ті уже не буде хотіти бігати, та сі ляжеме до травы.»

«Лем давайте позір на Лізу, жебы ся дагде до ліса сама не выбрала.»

Нараз пришов до хыжки дїдо. Алжбетка ся ід нёму з повным ротом розбігла і шмарила ся му коло шыї.

«Но што, потятко мое, уже єсь наїджена?» Алжбетка лем помахла головов, бо хлібик був все в роті. Дїдо пішов по Лізу, привязав ей дзвінок коло шыї, а уж ю і веде вон з двора. Алжбетка з Хвостиком цупкають за нима.

На Горбі є прекрасні. Не є то жаден малый горбик, але рядна дєбря, на котру треба і знати вылізти. Кідь выйдеш горі, перед собов видиш ліс. Но кідь ся обернеш, село маєш як на долони. А довкола села самы копчиска! На єднім із них са гордо вынимать маленька каплічка. Як в приповідці!

Дїдо выбрав із кобелькы фляшку з водов і дав ся напити Алжбетці. Сіли сі до травы і позерали на небо. Ліза ся шумні пасла. Дїдо зачав співати:

«Выйду на горбочок,
писну на листочок,
спознавай міленька,
чій то голосочок.
Як бы-м не спознала,
своєго мілого,
кедь на нюм сорочка,
з полотна моєго.»

Алжбетка ани не дыхала. Сама тыж любила співати. Но вшыткы співанкы ю навчили стары родічі. Дідів голос ся

озывав, як кібы з ним співали далшы трёми хлопи тоту саму співанку. Нараз Алжбетка увіділа, же в траві навколо них суть лісны ягоди і так їх зачала зберати.

«Іду лем аде на зачаток ліса попризерати, ці будуть даякы грибы. Нигде не ходь! Давай позір на Лізу.»

«Добрі, дїдку», прикывла головов Алжбетка. Дїдо заліз до ліса. Ліза ся пасла. Хвостик са здогадав, жебы сі хотів маленько побігати і прініс Алжбетці палічку. Вна му ю взяла з папулькы і шмарила далеко од себе. Хвостик за нёв побіг і палічку прініс назад Алжбетці. Алжбетка шмарила другый раз, третій раз, четвертый раз... но все ся ей віділо, же ю не шмарла барз далеко. А як ей зась Хвостик прініс палічку, взяла ю до руки, загнала ся цілов силов і шмарила ю так далеко, же ани Хвостик не відів, де допала, бо Алжбетка ю шмарла аж на зачаток ліса. Розбіг ся, глядав, нюхав, скакав, но палічку не нашов.

«Чекай, Хвостик, уже іду! Я ті поможу!» І так Алжбетка із Хвостиком забігли до ліса. Палічку глядали, але не нашли. Но увіділи дїда, як ся згнать над грибами. А як зарів Алжбетку із Хвостиком, браз ся зачудовав.

«Што ту вы двоє робите?»

«Дїдку, не гнівай ся. Шмарила ем Хвостикови палічку так дуже, же ю не міг найти. Так сьме ю пішли глядати.

«А Лізу сьте зохабили саму на луці! Скоро за нёв пошастуйме!»

Дїдо, Алжбетка і Хвостик выбігли з ліса на луку, но Лізу верабоже не віділи. Зачали ю глядати, крічали на вшыткы стороны.

«Лііііааааа, Лііііааааа... Глядай Хвостик, глядай!» Но Лізы нигде не было. Алжбетка сі сіла до травы і зачала плакати:

«Чом ем на ню не дала позір? Што лем нам повість бабка? А выдкы буду мати молочко?»

«Не плач Алжбетко, мы ю найдеме! Не плач, будь тихонько. Ліза має на шыї дзвінок, будеме ю глядати вухами.

Як слухали, так слухали, но ніч не чули. Так са смутны побрала із Горба домів за бабков, расповісти ей, што ся стало. Пришли до хыжки, але бабка там не была. Так собі сіли на лавку і смутно сиділи. Дїдо думав лем на то, як бы то бабі расповісти. Нараз через воблача відять бабку як резким кроком іде до двора і гойкать:

«Дїдууууу, дїдууууу, та што сьте поробили?!» Дїдо з Алжбетков ся на себе попризерали, но ани за світ не знали порозуміти, выдкы о страченій Лізі може бабка знати. Выбігли вонка із хыжки і бабка стала зась крічати:

«Дїду, та што сьте то поробили?! Чом сьте Лізу пустили до загородкы їсти капусту?! Та што нам зістане?! Што будеме толочіти?!»

«Ка-ка-ка- капусту? Лі-лі-лі-лі – ліза?» закоктав дїдо. Обернув голову до загородкы і што там не видить... Ліза сі спокійно мерендзять бабчину капусту! Як то із Алжбетков увіділи, так ся порадовали, же ани на Лізу за тоту капусту не крічали, лем ю выстискали і одвели до кучіка. Така є мудра, же сама нашла дорожку домів. Бабка нияк не розуміла, што ся то на дворі діє. Чом не выганяють Лізу із капусты, лем ю стискають а тішать ся ей. Дїдо повів бабі, же Ліза днесь має народенины, а зато ей доволили поїсти маленько капусты. А то, же ся дїдкови і Алжбетці Ліза стратила, зістане навсе їх великов тайнов.

Осиф КУДЗЕЙ

Молитва

В церьковці в селі Бодружаль
молить ся жена за мужа:

„Мати Божа, дай мі любов,
най смотрю на Гриця любо;
дай мі мудрость, Мамко мила,
жебы ем го похопила;

терпезливість мі дай, Мати,
бы-м з ним могла вытримати;
дай мі спокій, чіста Діво,
най з ним не говорю з гнівом...

Лем не дай, Мамочко мила,
жебы до ня вошла сила,
бо як буду міцна така,
та забю того бортака!“

**Поки в тобі сидить злость,
То не маш покори дость.
А молитва без покори
не підойме ся догоры.**

Непозорность

На єдній чужій планеті
стоять при своїй ракеті
двома козмонавты нашы –
Дюрій і Ферій з Домашы.

Мають там проблем якбачу,
бо обидвом є до плачу.
Дюрій смотрить на сусіда,
но а тот ёму повідать:
„На мене так не смоть, Ферій,
я ем не забухнув двері.“

**Любы діти, отець, мати!
Дайме собі залежати
як робиме своє діло,
жебы вас пак не боліло,
кідь ся вам в роботі, в школі,
даяк вымкне спід контролі.**

Демонтаж

На хірургії десь гентам
ословив прімар пацєнта:
„Як сьме собі могли, Янку,
на три раз зломити санку?“

„Но та так, же ся мі стало,
што ся мі стати не мало:
Іду в пятніцу з роботы
і віджу коло Єдноты
на рогу одкрытый канал.
Та реку: - Пропанаяна,
кідь через вікенд до нєго

дахто упаде, та збогом!
Возьму я сусіда Ілька,
заткам го до понеділка. –
А так сьме ведно з тым хлопом
закрыли канал поклопом

В понеділєк рано потім,
як ем ішов по роботі,
та ем зняв поклоп з канала
а санка мі запраскала,
бо зднука, як злы боксеры
вылізли трєми монтеры...“

**Як видно з мого прикладу,
хоць мать дахто добрый задум,
предці зробить діло плане,
по котрім тяжко обстане.**

Логістика

На пляцу в місті Гуменне
просить ся діда внук Рене:
„Дідку мій, ты не маш слинку
на ванілкуву змерзлинку?“

„Не мам, поправді ті повім“,
одповів дідо внукови.
„Не вадить“, повів му Рене,
„теперь ся опрось ты мене.“

**І кідь в собі каждый з нас
скрыту тугу носить,
дакого ся нихтораз
на ню не опросить.**

Самокритіка

Рекла по свадьбі в Полаті
Настя Зузці Языкати:

„Зузко, тот твій муж Барібал
є добрый як фалат хліба.
Прозрадь мі, бабі звездавій,
чом сі выбрав тебе праві?“

„Но то є так, моя мила, -
Я ем ся роки молила,
а то од дітинства уж,
жебы ня взяв добрый муж.

Він ся не молив. Уж знать,
же чом таку жену мать.“

**В манжелстві нихто наісто
не мать быти егоїстом.
Жені мусить быти ясно,
же кідь ей муж робить щастнов,
та мать способом ей властным
робити і ёго щастным.**

Юрко ХАРИТУН

*Без крыл
не мож літати
Без серця
любити
Без поезії
Не можу жыти*

Там найдеме сліды

Што так споминки вернути
До ТАД-у зайти
До Руського дому на бісіды
На концерт до Чорного орла
Коло Торісы походити
Під памятник Духновіча
Будителя
Квіткы положыти
Пробудити сны
З очей одлетять хмары
На Пряшівських улічках
спляснуть жалі на душі
там найдеме свої сліды

Што за сон?

З Поточіны
через Снину
аж до мене
несуть ся твої слова
Отворю двері
никого на дворі
На гарадічох балича
Поштарька принесла
Спід русиньского неба
Зелену фатаморгану
Приповідку злату

Я богатый!

Поезія гріє

Поезія про мене
фраїрков
мамов
женов і роудинов
Поезія про мене
хліб насущный
і любов
Поезія
мелодії природы
співы пташок
і вітрів
садів
недописаных стишків
В жыті із вами
не марнію
молодію

Не найду метафору

Стишок без рیمів
як я без фраїрок
Де їх глядати
де їх найти?
Порожня постілька
порожні рядкы
І коли не хочу
россвітить ся
свічка сама
Не хоцьяка
воскова
Лампа кліпкánя
на стїні твою тїнь любила
Не найду ани метафору
віджу тя вийти із стишка
як Еву голу
Жаль фігового листка

Што мені треба?

Новы пера
із крыл орла
Як голуб
біле папіря
Тинту із хмар
повный каламар
До своїх народенин
тільки стишків напишу
як кыртіця надує кыртин
Лем
не зашпонтати ся на них

Рівны дороги

Люблю жытя
без гадок
без інтрїг
Без шапкы
перекрочіти порїг
Люблю рівны дороги
не кривулї
В родічовській хыжці
спочіти очам доволю
Выкресати іскерку надїї

Заграти співанку
лем так з пасїї

Миколай КСЕНЯК

Навертаня

Образ Кривый ярк Дезідерія мілого в Музею української культури у Свіднику дуркнув до брата Токаїка.

– То нам порядно гібридны розум побаламутили, кідь сьме ся дали до той інштїтуції выставити.

– Жаль, были такы росколысаны рокы, но настав час ся опамятати, а з тых панелів ся одкапчати і ку своїм до Музея русиньской культури ся побрати.

– Чом лем вы? – озвали ся далшы образы Весна і ей судїд Камінь. – І мы Мілого дїткы. Мы тыж хочеме ку своїм. Там маме місце, там нашы просторы.

– Та не вагайме! Выкромче ку родным!

**Музею русиньский,
отворь брану,
готуй хлїб, сїль
і найкрасшы живы квіткы,
бо ся ті вертають
сынове і дївкы.**

Деформатор

В еден літній день вышла една на скошену Поляну і смутно крутить головов над выслїдками роботы косаря.

– Як міг так неодповідно косити? Ту стрычїть жменя травы, там згужваны стоколосы, при них докалічена пупава, за нима необкошений пнячїк... Де ся стала хыба?

– Є то, міла дамо, так, – одповідать Сойка, – кошїня, як і літературна творчость, деформує людьске наглїня.

– Не треп! Не выдумуй байкы!

– Серно, дедукуй, і – порозумиш.

Клин

Хто клин вбивать до єдинства?

Кулмінує співацьке змаганя. Уж публіку на гарфі потїшыла Синїчка, Шкованок на крылах яри вылетїв над хмары. Дятель на дубї рокы жывота выклопав...

– Теперь выступить наш віртуоз, лавреат Янко Соловейко, – голосить секертарька журї.

– Протестую! Він – не сміє! – каркнула Ворона.

– Чом му заказуєш? – чудує ся Голуб. – Ёго співы суть нам близкы. Він ту з нами од дїтинства...

– Заказую! – бухать крылами твердоголова. – Хоць є майстер, хоць є многым нам з родины, але не забывайте, же він походить аж зо сусїдней долины.

**Хто дїлить кровных
Подля гор, долин,
Якый є то,
Чїтателю,
Клин?**

Александр ДУХНОВІЧ – особность високого духа

Александр Духновіч – єден з найвызначніших писателів, педагогів, церковных діятелів, видавателів 19. стороча. Будитель карпатських Русинів. Народив ся в селі Тополя, окрес Снина, 24. 4. 1803 року в родині сільского священника. Дітинство пережив в селі Стацін, тыж Сниньского окресу. Основну освіту здобув в родині і в селі Клокочов. Учів ся в Ужгороді, де скінчив і гімназію. В Ужгороді, в духовній семінарії здобув ай теологічну освіту. В тім часі зачав писати стишкы, але по мадярьскы. По высвячіню, як слободный, в 1827 році іде робити до канцеларні першого єпископа Пряшівской єпархії Г. Тарковіча. Усвідомлюючи собі ціну материньского слова, так і пише свої стишкы. По незгоді з єпископом, одходить в кінці 1839 року до Ужгороду, де робить вихователя у віцежупана Ш. Петрова.

Окремов капітолов є служія А. Духновіча на фарі в селі Комплоша (Хмелёва) і Біловежа Бардеєвского окресу (1834 – 1838), де ся зближує з народом, зберать співанкы, народны традиції Русинів того краю. В 1838 році іде до службы ку єпископови Мукачевской єпархії Василёви Поповічови, де робить як нотаріус, а пізніше як каноник. У 1843 році переходить до службы Пряшівской єпархії, ку єпископови Йосифови Гаганцёви як каноник. Як представитель Пряшівской єпархії був у Братіславскім угорьскім сеймі.

В 1847 році выдавать в Будині **Книжицю читальную для начинающих**, яка ся стала першым букварём про русиньскы діти. Александр Духновіч заложыв *Литературное заведение Пряшевское*, він зорганізував і видав **Поздравление Русинов на новый год 1850** і **Поздравление Русинов на 1851 год от Литературного заведения Пряшевского**. В 1850 р. выдає **Литургический катехезис** і молитвенник **Хліб души или набожныя молитвы і пісні для восточныя церкви православных христіан**, в 1853 році – **Сокращенную грамматику письменного русского языка**. На поміч учителям выдав **Народную педагогию в пользу училищ и учителей сельских. Часть I. Педагогия общая**. Ведно з Адолфом Добрянськым і Йосифом Гаганцём заложыв у 1862 р. в Пряшові културне

общество – *Общество св. Иоанна Крестителя*. Умер А. Духновіч 30. 3. 1865 року в Пряшові, а є похованый в кріпті катедрального храму.

(Выбрате з книжки ПгДр. Марії Мальцовской (зост.) – 100 вызнамных Русинів очами сучасників I. часть, Пряшів: Світовый конгрес Русинів, 2007, с. 56-61.)

Александр ДУХНОВІЧ

Вручаніє

Я Русинъ былъ, есмь и буду,
Я родился Русиномъ,
Честный мой родъ не забуду,
Останусь его сыномъ;

Русинъ былъ мой отецъ, матери,
Русская вся родина,
Русины сестры, и братья
И широка дружина;

Великій мой родъ и главный,
Міру есть современній,
Духомъ и силою славный
Всѣмъ народамъ приємный.

Я свѣт узрѣлъ подъ Бескидомъ,
Первый воздухъ русскимъ ссалъ,
И кормился руськимъ хлѣбом,
Русин мене колисал.

Коль первый раз отворил рот,
Руськое слово прорек
На азбуці первый мой рот
З молодого чела тек.

Руським потом я питан был,
Руським іду росходом
В широкий світ; но не забыл
З своїм знатися родом.

І тепер кто питает мя,
Кто любит, кто мя держит?
Самое руськое племя
Годность мою содержит.

Прото тебі, о роде мой,
Кленуся живым Богом,
За печальный труд і любов
Повинуся долгом.

По всей жизни почесть праву
Мой дух тебе принесет,
От всей души, силы славу
Дух мой твою вознесет.

О, я тебе не забуду!
От всіх сердечних утроб
Возлюблю тя, твоім буду
Сином, другом аж по гроб.

*(Александр Духнович: Поздравление Русинов
на годъ 1851 отъ Литературнаго заведенія
пряшовскаго, 1850, с. 69-70)*

Жизнь Русина

Под горами, под лѣсами
Зимный вѣтер вѣе,
Там покойный, богобойнѣй
Русин бѣдно жие.
Подобно роду своему
Жие во Карпатах,
Незавидит он никому
В високих Полатах,
Он маѣтности не маѣ,
Ни сребра, ни злата,
Єдноє сердце благоє
Сут его богатства,
Не в богатой он Полатѣ
Пребывает гойно.
В низкой, малой халупинѣ
Бывает покойно.
Пшеничнаго и житнаго
Хлѣба он не просит,
Овес, ячмин кормит его
Но и той не досить.
Не пиет он каву, вино,
Он сїя незнает,
Но водичка из поточка
Жажду му вгасает.
Не плавает он по морях,
Корабля не маѣт,
Лиш по скалах, лѣсах, горах
Бѣдно ся блукает.
Не убрано, цѣфровано
Он ся прибераѣ.
Одежду красно, порядно
Сам собѣ прикраѣ.
Два волики и коровка,
Кляча не кована,
Сколько овецъ, ягнятенька
Богатства му данна,
Он ремесло не кохает,
Лиш землю дѣлаѣт,
Он не купчит, не кламаѣт,
На то не внимаѣт,
Лем покойно, богобойно
Бога почитает,

Все невинно и острожно
Сам себе питаѣт,
Земля ему хлѣба даѣ,
Поточок напоит,
Он уж болше не жадаѣ,
Сїѣ 'го спокоит,
Бо землю щиро дѣлаѣ
І бѣдно трудитсѣ,
По горах быстро бѣгаѣ,
Тяшко мозолитсѣ,
Не потребно 'му перину,
Когда утрудитсѣ,
Ляже на зелену траву
Покойно проситсѣ,
Но прото он все покойный
И бѣды не маѣ,
Он естѣ все собѣ притомный
Бо грѣха незнаѣ,
Он не злодѣй, не разбойник,
Сумлиня чистаго,
Он благій, добрый человекъ
И сердца щираго.
Бога любит, почитает
Царя, и верхняго,
Все претерпит, и здѣлаѣт
Для своего ближняго.
Он на честь много внимаѣ,
Жие богобойно
И весело работаѣ,
Трудитсѣ покойно,
Вдѣчно даѣтъ Богу божое,
Нич непротивитсѣ,
Не жадаѣт нич чужое
Своим заходитсѣ.
Он на розказ все готовый,
Повинен верхности,
Дань отдати усилонный,
Кончит повиности.
Здравого разума он естѣ,
Хоть неучил школу,
Он правду добрѣ познаѣт,
Похопит посполу.
И так жие, так праѣуѣ
В ласцѣ Бога своего,
Покой, любовь все чувствуѣ,
Не рушит никого. –
О прирзи, Боже и Отче,
Потѣш невиннаго,
Помилуй ласкавий Творче,
Русина бѣднаго.
Чтобы он тебѣ служити
Мог сердцем невинный,
И побожно, чесно жити,
Здоровый и силный.

*(Александр Духнович: Жизнь Русина – [http://
rusyns-library.org/zhizn-rusina-a-duxnovich/](http://rusyns-library.org/zhizn-rusina-a-duxnovich/))*

Радость весны

Уже весна зеленая
Настала нам веселая,
О то радость велика
Каждого человекъка.

Уже слонце тепленькое
Загрѣвает маленькое
Зерно, быліе, траву,
Вылудит всю потраву.

От радости земля мати
Трепещет, и вся теплоты
Примаѣт весело,
Мразы бѣжат уныло.

Уж на буках брост пучнѣе,
Уже ся лист зеленѣе,
Липа уже пукаѣт
И береза сок даѣт.

Птички гласно щѣботаюѣ,
Весну весело витаюѣ,
Кличет єдна за другу,
Глядаѣт си супругу.

Красно чорный кос спѣваѣт,
Рябый дрозд мило пискаѣт,
А зозуля кукаѣт,
Весну сердцем витаѣт.

А там лучка широкая,
На ней трава шовковая,
На ней цвѣнут цвѣточки,
Пахнячиі листочки.

По травѣ ягнѣтка граюѣ,
Бодутсѣ, бечат, гуляюѣ,
Мягку траву зрываюѣ,
Скачут, танчут, играюѣ.

Быстрый поточок ся точит,
По каменѣках быстро черчит,
Там ягнѣтка бѣгаюѣ
И жажду умоляюѣ.

О Братія! Поставайме,
Красную весну витайме,
Весело заспѣвайме,
Славу Господу дайме!

*(Александр Духнович: Радость весны
– [http://
rusyns-library.org/radost-vesny-a-
duxnovich/](http://rusyns-library.org/radost-vesny-a-duxnovich/))*

Незабудка

Ой пойду я до долинахъ,
По зеленыхъ развалинахъ,
Пойду где птички пѣютъ,
Где пестры цвѣты цвѣнутъ;

Снайду я тамъ цвѣтокъ драгій,
Что ми наганеть вѣкъ благій.
О цвѣточокъ дорогій,
Онъ ми спомнетъ вѣкъ благій;

Мой цвѣточокъ не румяный,
Не златоглавъ, не жолтявый,
Мой цвѣточокъ маленькій,
Не пестрый, не бѣленькій;

Мой цвѣточокъ вида того,
Якъ очко мого милого,
Онъ якъ небо сивенькій,
Прелюбезно миленькій,

Онъ не растетъ во городахъ,
Во полатахъ, в нѣжныхъ
садахъ;
Но цвѣнетъ подъ бережкомъ,
За черчащимъ поточкомъ;

Не маеть пахъ благовѣнный,
Бо онъ есть, якъ я, невинный;
Онъ не вонить, не тронетъ,
Лишь весело все цвѣнетъ;

Той цвѣточокъ одинъ видѣлъ,
Коли мя милій увидѣлъ;
Коли мене полюбилъ,
Цвѣтокъ сей свѣдѣтель былъ.

Сей цвѣточокъ одинъ слышалъ,
Что ми мой миленькій
шепталъ.
Коли ми давалъ ручку,
При зеленомъ поточку;

О ты цвѣтку, добръ знаешь,
Бо то еще памятаешь,
Якъ онъ тебе изсорвалъ,
И мнѣ во подарокъ далъ,

И говорилъ: ты, миленька,
Сердце мое, ты драженька,
Молю тя моя буди,
И мене не забуди; –

Якъ ми сіе слово сказалъ,
Въ лице, и ротъ мя полюбзалъ,
Сивы очка заслезилъ

И такъ далѣй говорилъ:

Если ты моя не будешь,
Альбо мя въ сердцѣ забудешь,
Такъ исчезнетъ и мой цвѣтъ,
Унылый будетъ мнѣ свѣтъ.

И сказалъ ми: да сей цвѣтокъ
Будетъ достовѣрный свѣдокъ,
Что мы собѣ вѣщали,
И любовь обѣщали;

И про то онъ Незабудка
Наречется ажъ до вѣка,
Мы его не забудемъ,
Пока едно не будемъ.

*(Александр Духнович: Поздравленіе Русинов
на годъ 1851 отъ Литературнаго заведенія
пряшовскаго, 1850, с. 37-39)*

Послѣдняя моя пѣснь

Ой, дитята-соколята,
Смагайтеся на крылята!
Бо я уже сокол старый,
Уж мнѣ крыла поламали.

Горѣ, долов лѣтаючи,
Свои дѣти питаючи
От юности до старости -
Изнемогли жилы, кости.

Ах, лѣтал я и высоко,
Понурялся и глубоко,
Плава по воздушным струям
Без кормщика правив лишь сам.

Ах колько то стихій бурныхъ,
Колько молній і стрѣл дурныхъ
Изнес от враговъ природныхъ,
И от чужихъ и от родныхъ.

Царь пернатыхъ тѣм он и враг
Ловил род мой по всѣхъ горахъ,
Ѵму способствует на брань
Хитро лестный кавказскій вран.

Все охота, всюды ловы
Сторятъ нелѣпия совы,
На невинныя дѣтята
На безвредны соколята!

А зозуля хитра птица
Прогульная бездѣлница
Выброшаетъ птеня мое
Несетъ в гнѣздо яйцо свое!

На тѣхъ хитростейъ нарады
Годѣ было дати рады
Лишь по силамъ лѣталъ кругомъ
Лѣсом, скалами и лугомъ.

Не красился пѣрьемъ чужимъ,
А крѣпился духомъ дужимъ,
Не измѣнял ни на страстяхъ,
Терпѣлъ бѣду в тыхъ напастяхъ.

Скубли враги со всѣхъ сторонъ,
Выставляли мя на соромъ.
Розбивали, якъ колоколъ,
Но я осталъ старый соколъ.

Былъ соколомъ от головы
Спѣвалъ пѣснь соколовы,
Учил так и васъ спѣвати,
По сокольски щебетати.

Такъ, дѣтята-соколята,
Смагайтеся на крылята,
Старый соколъ ужъ не можетъ,
Онъ вамъ больше не поможетъ.

Бѣлый вашъ цвѣтъ, якъ бѣлый свѣтъ,
В немъ доселѣ порока нѣтъ,
Не берите чуже пѣря,
Бо то вашимъ лишъ потеря.

Понимая горной жизни,
Запойте лишь власной пѣсни,
Бо чужое то не ваше
Та власному роду враже.

Такъ я свершилъ ужъ мою жизньъ,
Нынѣ пою послѣдну пѣснь,
Послѣдну вамъ соколята
Здраствуйте милы дѣтята!

На Бескидѣ в родномъ краю
В этомъ чистомъ рускомъ раю
Гдѣ свѣтъ узрѣлъ, тамъ лежати
Хочу вѣчно спочивати.

Схороните мя в дубравѣ,
В пещерѣ на сивой скалѣ,
Сами здоровы лѣтайте,
А на батька памятайте.

(Послѣдняя моя пѣснь – <http://rusyns-library.org/posl%D1%A3dnaya-moya-p%D1%A3sn-a-dukhnovich/>)

Штефан ГАПАК – неунавный творец і добрый педагог

(Закінчїня із 12. стор.)

на доцента а в 1971 році ся став універзитным професором. В тім же році ёго педагогічна робота была оцінена і титулом Заслужений учитель, притім не буду выраховлєвати далшы ёго оцініня і функції на факулті, універзиті і інде.

Але Штефан Гапак був і є знамый нелем як високошкольський вытварный педагог, але і плодный кресляр, графік, ілюстратор, сохарь і малярь реалістичной орьентації, котрый презентовав свої вытварны здобыткы, результаты своїх творчїх мук на многих колектівных і самостатных, домашніх і заграничных выставках. І так в моім архіві є, може, найвеце різних каталогів праві з выстав Ш. Гапака.

В ранній етапі формования ёго вытварного таланту був на першїм місці рисунок церузов, угликом або сепієв, вытворив ряд прецізных рисунків і ту ся уж проявлять пізнішыи ёго нахыл до графікы, в котрій домінує смысел про лінію і плоху. Але жебы сьме не были неконкретны, спомяньме з того часу ходем пару рисунків: *Дідо* (туш, 1948), *Баба* (углик, 1948), *Сидяча* (крейда, 1949), *Молотьба* (углик, 1950), *По бою* (углик, 1954) ці *Выбераня бандурок* (церуза, 1955). У графічній творчости спробовав може вшыткы технікы, але найвыразнішы работы

створив технікамы сухой іглы, літографії ці вырїзованя до лінолеа. Спомяньме з них ходем пару тых найліпшых: *Селян Кобан із Дубравы* (лінорит, 1947), *Дубравскы жены* (дереворіз, 1948), *Партизаны* (дереворіз, 1953), *Спущаня на санках* (колорованыи лінорит, 1955), *Яворина* (акватинта, 1956), *Шарішанка* (суха ігла, 1956), *В Ольшавці* (лепт, 1957), *Сестры* (літографія, 1962), *Літня країна* (літографія, 1967), *У Пчолінім* (літографія, 1970) і іншы. Знамы суть ёго графічны портреты, зроблены техніков сухой іглы ці літографії: *Е. Ракошія* і *Ю. Даня* (1957), *М. Йордана*, *Ю. Костюка*, *П. Марковїча*, *Н. Дїця* (вшыткы 1962), *Ф. Іванчова* ці *А. Куська* (1966) і іншы. В році 1962 Ш. Гапак побывав у тогды советьскій Середній Азії, де створив множество шкіць і пізніше на їх основі графічны работы в техніках літографії і выриваня ці вырїзованя до лінолеа: *Бухарьскый купець*, *Полудень у Бухарі*, *В Самарканді*, *Мешїта Калаян*, *Хутор Чар-Бакір* і іншы, у котрых суть характерны: острый контраст світла і тїни, чїм автор знаменито выразив характер країны, заллятой сонцём і з самобытнов архїтектуров.

Важнов частєв у вытварній творчости автора было сохарьство, вытворив много сохарьскых портретів, як *Т. Г. Шевченко* (1953), *Сестра* (1954), *Малярь Е. Ракоші*

• Штефан Гапак: Деревяна церьков у селі Кожаны, олій, 1969.

• Штефан Гапак: Косіці, олій, 1981.

(1956), **А. Чума** (1956), але іщі веце плакет, спомяньме холем: **Ю. Шеретій** (1969), **М. Дубай** (1970), **В. Зозуляк** (1970) і т. д. В 1969 році був створений Пам'ятник А. Павловічови у Свіднику а до того пам'ятника Ш. Гапак вытворив два рельєфы у шарішкїм травертїні під назвами **Вірність** і **Одданість**.

Але може найвеце вытварных робот створив Ш. Гапак як маляр, котрый ся інтересовав як фігуралныма мотивама, портретама, так і країнов, букетама квітів. Із фігуралных мотивів незабытним ся став **Баницькый брігадырь** (1950), **Вытігованя лєну** (1950), **Перед змінов** (1951), **Звожованя сіна** (1954), **Дружественници** (1956) і іншы, котры свідчать о тім, же автор знав нелем зобразити роботу дружественників і робітників, але знав ся понурити і до псіхікы тых простых людей. Техніков мальбы олієвыма фарбама вытворив выразны портреты **Олле Шміт, штудент із Нігерії** (1950), **Штудія жєньского портрету** (1955) і другы.

Але Штефан Гапак вытворив найвекше множество поглядів на країну нашого русиньского регіону, а то техніков пастелу: **Літній день** (1967), **Дєрєвяне село** (1969), **Снопы** (1972), **Полєвый пішник** (1973) ці **Березкы** (1974), но главно олієвыма фарбама: **Квітучий сад** (1953),

В Репеєві (1954), **В Цігельці** (1959), **Бабина хыжа** (1963), **Ближить ся осїнь** (1978), **По жнивях** (1980), **Коморка в Руськїй Быстрїй** (1980), **На верхнім кінцю в Остурні** (1982), **Осїнь в Рєгетівці** (1983) і т. д. Ёго погляды на країну і єй закутины спершу были подаваны у веце стлумлєных одтїнках фарєб, а з рокама палєта автора ся выяснєвала і він поужывав пєстрішы фарбы, причім барз любив малєвати красну осїнню природу.

Могли бы сьме іщі много написати о жывоті і творчости вытварного педагога і умєлця Штефана Гапака, але слова і так не выповідять вшытко о єго жывоті, характері, думаню, позіціях, снажїню вытварника. Може найвеце є то зашіфрованє у єго рисунках, графіках, сохарьских роботах, мальбах, котры, єдным словом – найліпше відіти і пережыти. Таку можность сьме мали на многих выставках або у Вашім ательєрі. Будеме, вірю, і в будучности мати можность, може в новім Музею русиньской културы в Пряшові, позерати на Вашы образы і все споминати на Вас, бо через них ся нам все припоминає, пане профєсоре.

(Жрїдло: ПєДр. **Марія Мальцовска (зост.)**: **100 вызнамных Русинів очами сучасників I. часть**, **Праяшів: Світовый конгрєс Русинів, 2007, с. 30 – 34.**)

Самодеградація

Спростування

Сесым текстом хочу предо вшыткым спростувати інформацию, яка явила ся в 32 чыслі «Панрусиньского Тыжденника» лем.фм + за 24-30.10. 2016 р. о тым, же оправдана ест опінія, яку дозволили собі сформувані члены зобрания ріжных організацій дня 22.10.2016 р. в Лігниці, яко бы Стоваришыня Лемків не занимало ся справами освіти в просторі лемківского языка і культуры. Але мойом цілю ест однести ся тіж до деяких популярных і самодеградующих уявлінь і опіній, які остатньо розвивают ся в просторі одношыня ся до лемківского языка і культуры.

1. Зачну од припомніня, же то як раз Стоваришыня Лемків (і лем оно спосеред вшыткых лемківских організацій) в своїм *Статуті* од початку основаня мае як еден з пятох основных цілів своей діяльности – **вчыня лемківского языка** (см. Статут СЛ, розд. 2, пар. 7.3). Лем при СЛ фунгуе од початку Освітова Комісія і то завдяки ній в 1991 р. доведено до введенія лемківского языка до школьной системы, выдано сондажовы підручники до вчыня лемківского языка, зорганізувано «Курсоконференцію для учителя лемківского языка» (яка давала ім офіційны сертификаты до вчыня), покликано при Міністерстві Народовой Едукаціі групу експертів, які рецензуют підручники до вчыня лемківского языка, в 2001 р. основано на Педагогічным Універсітеті в Кракові напрям студий російска філологія з русиньско-лемківским языком – выміням лем основны, найбарже значучы факты.

• Рівнолегло з тым інчы «лемківскы» організації робили вельо, жебы тым діяням перешкодити – найбарже видимым і спектакулярным (хоц барже небезпечны сут тоты скрываны) негуючо-деградацийным актом было публичне освідчыня выголошене в 1997 р. зо сцены Лемківькой Ватры в Ждыні през заступцю ведучого Об'єднання лемків, **же вчыня лемківского языка то друга Акція «Вісла»** (для тых што не розуміют, поясням тот ідеологічний конструктор – вчыня «лемківськой говірки» введено ест через польскы власти, жебы нищыти українську достоменніст серед Лемків).

2. Коли в 2015 р. на фали деструуючых основы вшыткых еманципацийных осягнінь Лемків новых «роздань», шановна нова «общелемківска» гремія застанавляла ся, котру організацію обдарити або обтяжыти одповідальністю за освітову діяльність в обсягу лемківского языка – в обаві, же формальні функция буде приділена тым, котры барже заінтересуваны сут деградацийом як еманципацийом языка – потвердила єм, же Стоваришыня Лемків, як і дотепер, несе одповідальність за освітовы діяня. Тото потверджыня мало на цілі застопувати деструкцію, а не піддавати Стоваришыня Лемків сперечній з його пролемківскыма цілями дисциплінуючій контролі.

3. Проводячы над Стоваришыньом Лемків суд – яко бы Стоваришыня нич не робило, а головні нич не робило в обшыри освітовых діянь, шановна гремія мала, што легко мож вывескувати, уявліня на тему меншыновой освіти ведене з часів УСКТ. Адже, где ся своего рода аматорского руху патрийотычні актывізуючого діти і молодеж, за якім сут одповідальны діяче СЛ, котры маот для

учители-аматорів організувати штоси в роді партийных посіджынь, на яких дае ся ім вшелеякы інструкціі, провудит ся конструктывну критыку, бесідуе о забезпечыню світлиц і середків на вчыня, головні танців, співанок, рецитаціі – вшыткого, што мож вказати на сцені. Головний Заряд тото ма забезпечати, приїзджати, оплескувати, хвалити, писати справозданя. Влада задоволенна, вшытко під контрольоьм, меншыны щестливы.

4. Шановна гремія цілком як бы не усвідамлят собі, же од 2005 р. обовязуе в Польщі *Устава. про національны і етнічны меншыны...* Лемкы як громадяне той державы маот подля ней, а тіж на основі записів *Європской Карты Региональных або Меншыновых Языків*, ратифікуваной през Польшу в 2003 р. право до обнятого полном освітовом системом вчыня своего рідного языка і культуры. Адже тоты, котрым фактычні залежыт на сохранию лемківского языка (а не говірки) знаот, же аматоршыня в таким укладі ест шкодлива і ограничаюча.

Задачом Стоваришыня Лемків, котре од початку і до тепер несе одповідальність за освіту ма быти: **1. пильнуваня і вымаганя од Польской Державы, жебы вывязувала ся з тых освітовых зобовязань, які гарантуе меншынам в Уставі і на основі Карты. 2. коригуваня згідности з лемківском етнічном і языковом достоменністю освітовых діянь і ефектів.**

Тым, што не видят, не хотят ци не сут в змозі видіти, што ся довершало і довершат в освітовым просторі завдяки Стоваришыню Лемків, приведу лем пару фактів без їх шыршого коментуваня:

а) Од 2014 р. при Міністерстві Народовой Едукаціі діе Комісія дс. підручників до вчыня меншыновых языків. Працуе в ній професійнінй приготовлена учителька, абсольвентка лемківской філологіі, а коли не може брати участі заступуе ей інча абсольвентка. Посіджыня не проходят без участі лемківских спеціалістів.

Іх заангажуваня перевышат заангажуваня інчых меншын, бо коли нп. Українці рішыли ся переляти підручникову облігацію на Польшу Державу, яка обернула ся в тій справі до спеціалістів з універсітетских українстык, то лемківскы учителькы сами мусят працювати над підручниками, бо такой можности не маот (о чым пак). Як професійоналісткы, знаот, же над добрым підручником треба працювати роками.

б) Од штырьох років што рока приготовлювана ест матура з лемківского языка, жебы охочы ученикы могли ей здавати. Роблят тото спеціалісты, які одповідаот за освіту в СЛ і абсольвенты лемківской філологіі. Така праца вымагат одповідніх компетенцій, знань і вельо часу.

в) Жебы была основа до приготовліна матуры, підручників, дидактычных материялів, конечно ест языкова і наукова продукция. То в кругу осіб одповідальных за освіту в СЛ і абсольвентів лемківской філологіі творены сут тоты продукты – антологіі, історіі літературы, культуры, енциклопедичны статі, лемківскоязычны часописы, словник, перевыданя лемківской класичной літературы.

г) Коли з причин, о котрых треба буде повісти в інчым місці, до вчыня лемківско-

го языка треба уповноважити тіж учителя непрофесійналісту в просторі лемківско-го языка, отримує він од представника Освіто-вой Комісії СЛ інструкції што до вчыня, помічны едукційны матеріялы, одосланы до лемкознавчой літературы. Остає тіж провірене його практычне знаня лемківско-го языка і знаня лемківско-й культуры. На тій основі отримує засвідчыня о знаню лемківско-го языка.

г) Освітова Комісія СЛ старат ся ангажувати учителя лемківско-го языка в едукційны ці языковы акції тыпу Конгрес Русиньско-го Языка (на IV Конгрес в 2015 р. запрошених было шестеро учителя з Польщы), науковы конференції і варштаты посвячени ревіталізації загоро-жених языків, на Конгресы Слывістів.

д) СЛ памятає о подякуваню, грамотах і ґратуляціях складаних учителям лемківско-го языка што рока з нагоды Дня Учителя.

е) Стоваришыня Лемків позитивні одповідат на едукційны потребы зовнішніх середовищ, нп. проведіня лекції лемківско-го языка або лекцій з лемківско-й культуры для учеників в школах в Варшаві, Кракові, Тарнові. Посылат на такы лекції выкваліфікованих учителя, дидактычні і мериторичні приготавлених до такых за-дач.

є) Стоваришыня Лемків не лем выступило о основаня лемківско-й філології, але до днес активні з том університетском єдиницьом спілпрацує, спомагає ей і хоснує ефекты ей розвита. Спілпрацує тіж на освітовым

поли зо Стоваришыньом Руска Бурса в Горлицях і Стоваришыньом Лемківско-й Молодежи «Чуга», як тіж з заґраничныма русиньскыма освітовыма установами, які діют на Університеті в Пяшаві і Університеті в Новым Саді.

5. Найважнішым єднак простором, в яком повинны активізувати ся діяче з середовища даной меншыны як ходит о освіту, єст простір освіто-вой системы і еґзеквуваня од державы выповняня зобовязань, які сут ґарантуваны меншыновыма і языковыма правами.

Ту хочу підкрислити, же од вересня 2014 р., одколи Стоваришыня Лемків не має представника в Спільній Ко-місії Уряду і Народовых та Етнічных Меншын, тот осно-вний простір єст цілковито занедбаний, што веде до цофніня і деґрадації більшости освітових і языковых осяґнінь, яких лемківска меншына добила ся по 1989 р.

Зас вкажу лем найбарже значучы приміры.

Єдном з основных задач Спільной Ко-місії і засідаючых в ній репрезентантів окремих меншын єст опініюваня вшытких правных документів, які до меншын ся одно-сят і зґолошаня постулятів яко-го обсягу прав в даным просторі іх меншына потрібує. Докля єм репрезентува-ла лемківскы етнічны інтересы в Ко-місії (2005-2014) не препустила єм ані єдного документу, ані єдного акту, в яком треба было окрислити етнічны потребы Лемків, котры має забезпечыти держава. Тым способом лемківско-й язык нашол ся нп. серед семох меншынових языків (на вшытких 15) в Польщы, яком має быти забез-печений найшырший обсяг прав выбраних з *Європско-й Карты Рєґіональных і Меншынових Языків*. Лемкы мали

свою репрезентацію во вшытких робочых ансам-блях, покликваних през Ко-місію. Справы вчыня меншынових языків на університетским рівни были розважаны все на примірі лемківско-го языка. Опрацуваня цілістной стратегії вчыня лемківско-го языка ждало уж як на-

ступне в шорі по трьох опрацуваных і реалізуваных а чет-вертій ввводженій стратегії.

Од вересня 2014 р. языковы і освітовы права лемків-ско-й меншыны в Спільній Ко-місії не сут практычні репрезентуваны. Коли дознала єм ся, же до заопінію-ваня Ко-місії прислано пропозицію новелізації *Уставы о освіто-вой системі*, опрацувала єм коректу до запису о кваліфікаціях учителя меншынових языків, стрем-лячу до выеґзеквуваня од державы обовязку вивчыня професійных учителя тых языків. На жаль, актуальны, формальні узнаны репрезентанты не схотіли той уж гото-вой, опрацуваной за них коректы усішні ввести на форум Ко-місії. Подібні, дознала єм ся, же присланий до акту-альной верифікації обсяг прав для меншынових языків на основі *Європско-й Карты Рєґіональных і Меншынових Языків* не остал през лемківских представників зверифі-куваний. Просто, не нашли тілько часу, охоты, а думам, же і компетенцій, жебы потвердити або розшырити дотепер вызначений обсяг прав для лемківско-го языка. Не виджу тых представників на ріжних акціях меншын, які дома-гают ся респектуваня през польскій Уряд меншынових прав – нп. в Гельсінґ-скій Фундації.

Прото знам, же не треба буде долго ждати, жебы **лемків-ска меншына зышла на плян субменшыны**, аналогіч-ний до того, який мала в ПНР, жебы **лемківско-й язык най-ліпше ся однаходил як говірковий, домашний язык, котрым може писати, володіти каждый без вчыня ся го**, бо не має ніяких языковых норм, а в школі вчыти лем-ківско-го языка буде міг каждый, хто навчыт пару співанок і вершыків. Держава не буде мусіла забезпечыти в своїй системі професійного приготавлєня учителя лемківско-го языка (ніхто на то не натискає, од коли мя усунено з Ко-місії).

Знам тіж, же **запертя лемківско-й філології в Кракові**, котре довершыт ся в 2017 р. принесе барз велику сатис-факцію і почутя успіху тым «лемківскым» ґреміям, котры такій постулят представили в Міністерстві Адміністрації і Цифризації іщы в 2013 р. Лем каждый думаючий, як ре-кут лемківскы клясики, буде знає, же єст то сатисфакція невільника, який ся тішыт, же не буде того, што давало бы му незалежніст і підметовіст. Єст то рабска ментальніст, котра знищыт своє я, жебы лем мати кус самодеґраду-ючой втіхы, акцептуваной през пана, який може погласкати за улегліст, а през то звільнити ся зо всякой одповідаль-ности.

6. Проба перенесіня одповідальности за тоты самодеґ-радуючы ся поступуваня през актуальны, чуючы ся при владі, лемківскы ґремія на

Стоваришыня Лемків, то найвысша ступін переверт-ности (жебы не схоснувати міцніше барже моральні адекватне слово). Нищыня того, што Стоваришыня Лем-ків осягнуло через послідовны еманципацийны стрем-ліня і што тепер, в барз кризисовій ситуації, старат ся сохранити, приписуване Стоваришыню Лемків, не може остати без спротиву. Суть механізму фальшуваня пови-нна быти уявляна. Прото, коли в самым «Панрусинь-ско-го Тыґденника» лем.фм + (який выріс і осаджат ся на еманципацийным процесі) остало безрефлексийні потверджене невывязуваня ся Стоваришыня Лемків з освітових зобовязань, не мож молчати і не протестувати. Адаже... думаючий і честний най *бдит*.

(Жрідло: *Бєсїда ч. 6/2016, публікуєме в ориґіналі – лемків-скім варіанті русиньско-го языка.*)

15 років тому выстартувала русиньско-лемківска філологія

1. жолтня 2016 р. минуло 15 років од покликания лемківської філології. Полна назва той спеціалізації то російська філологія з лемківско-русиньським языком, котра фунгує од 2001 рока на Педагогічному Університеті (товды: Педагогічна Академія) в Кракові. То важна річниця – не лем для академічного середовиска, але предо вшыткым для Лемків, котрых язык вдяка тому вынесений был на высоты. Покликания лемківської філології запише ся (а може уж ся записало) в історіи нашого народу подійом не даючом ся порівнати до жадной інчой на просторі віків. То іста нобілітациа нашой перлины – рідного языка.

Ведно з новым академічным 2001/2002 роком на Педагогічному Університеті в Кракові выстартувала полна-правна, університетска єдиница лемківського языка. Подія тотя вкінци могла ся одбыти по парох десятилітях вынятя нашой нації спід права при вытуженых старанях др габ. Олены Дуць-Файфер та заангажуваню товдышнього посла на Сойм ПР – Войцеха Гауснера. **Бо то він отверал всякы двері, до котрых пак твердо дуркала Олена Дуць-Файфер** – писал перед пятнадцетьолітьом на сторонах «Бесіды» ей шефредактор, Петро Трохановскій.

Хоц офіціальний початок фунгуваня лемківської спеціалізації асоціує ся з зачатком академічного рока, то дорога до возникніня лемківско-русиньської філології зачала ся перше. Тотя єдина в Польщы дидактично-наукова структура, котра вчыт будучых спеціалістів лемківського языка, культуры і літературы, за своїх пятнадцет років мала і добры, і планны хвилі. Треба быти з ней гордым, бо подібні як Лемковина мала ворогів, бывала загорожена, бідувала, тратила своїх, але фурт тырват. Але лемківска філологія на Педагогічному Університеті в Кракові то тіж донес єдина в Польщы спеціальніст о філологічным профілі, розвивана на основі языка етнічної меншыны. А в тым місци вартат звернути увагу, же закон, в котрым визнаний є лемківскій язык, был встановлений штырі рокы по возникніню структур нашой філології.

Од самого зачатку задуманий модель то вивчыти спеціалістів двойной філології. За пятнадцет років русиньска філологія в Польщы выпустила парудесятьох абсолвентів, котры днес менуют ся спеціалістами з обшыри російского та русиньского языків. Хоц російскій язык є общехоснуваным, то тоты, котры своє професійне жытя сплели з лемківським языком, радше того не жалуют. Серед них найдеме редакторів Медіальной Групы ЛЕМ. фм, тлумачів, учителів, едиторів контекстового словника лемківського языка. Але філологія за рокы своей діяльности в вельох молодых Лемках зашыпила здорового духа патріотизму і любови до рідного языка. То час-то тоты люде твердо стояли за введінюм двоязычных таблиц в декотрых русиньських селах на Лемковині, а днес твердо їх боронят перед штотраз частійшыма актами вандалізму.

Наукова структура занимаюча ся русиньським языком

• Ювілейне торжество з нагоды 10-літя існуваня при Кафедрі російской філології Педагогічної універзіты в Кракові русиньско-лемківської філології під веджінём Др. габ. Олены Дуць-Файфер у Студентськым клубі „Бакалаж” 16. децембра 2011 року.

в Польщы не лем заняла ся досліджынюм языка на Лемковині, але і розвинула спілпрацу в тій обшыри з другыма регіонами Карпатской Руси, ачий і поза нюм. Завдакы тому студенты, але і члены лемківської етнічної меншыны маюч свідоміст шыршого загальнорусиньского контексту, в котрым розвиват ся «локально» лемківскій язык і культура, але тіж залежности громадско-культуровой ситуації меншынових груп од політики і правной системы даной державы. Розвивана спілпраца медже лемківськом філологіюм в Кракові, а Інститутом русиньского языка і культуры на Пряшівськым Університеті в Пряшові та Університетом в Новым Саді в Сербії фурт приносить Русинам почутя важности і спільноты поєднанных стандардів русиньского языка. На основі той же шыроко зарысуваной спілпрацы, Краків мал нагоду організувати в 2007 році III Конгрес Русиньского Языка. Скоро по основаню, філологія была організатором в 2004 році науково-дидактичной конференції для учителів лемківського языка, яка мала на цілі піднесенія рівня і промоцію вчыня языка в основных і середніх школах. О два рокы пізнійше одбыла ся тіж успішна наукова конференция, бодай перший раз так сильно посвячена нашому актуальному жытю, пн: «Дилеммы достоянности Лемків – історичний, языковий, культуровий, громадскій аспект».

Інчом визначном подійом для самой структуры філології, было торжественне одразднуваня 10-літя ей основаня, до котрого гейбы і по части мал бы навязувати текст. В 2011 році в краківськым студентськым клубі Бакалаж зышли ся ведно студенты за дотеперішні рокы фунгуваня, професоры, русиньскы активісты та політики і уряднікы од рамени власти Польской Республики. Товды же, наново ціла академічка соспільніст разом з нашом філологіюм набрала глубокого дыху в груди, обертаючы ся за успішным минулым, але смотрячы при тым допереду за новыма плянами.

Філологія можніст розвитку і позняня дає не лем ей студентам – дає ей і нам. То вдяка проектам, котры ведены сут в рамках тереновых досліджынь. Днес то часто недоціняны справы, але з перспектывы часу, бесіды записаны з *натуральными* носителями языка та історії можут вказати ся неоціненыма. Гейбы, то они – на тяжке будуче лемківской достоменности і языка можут дальше і вказувати правильніст вымовы і думаня. Днешні студенты і давны абсольтенты заняли ся важном справом ревіталізації лемківских пісен, котрых реконстукції вказуваны сут в виді проекту Міцне Зіля.

Русинько-лемківска філологія в Кракові не стратила. То она выграла велику борбу за наш язык, лемківске «я» і фурт твердо кричыт, коли треба. На жаль і она має деяких противників, котры хотіли бы ей ліквідації. А треба Лемкам памятати, же она спеціальніст є барз важ-

ном офіційні фунгуючом в просторі высшего шкільництва структуром, котра вляят на еманципацию іх языка і культуру, та дозволяят існтитуційні підтримувати і розвивати основны вызначники лемківской достоменности. То лем тільки, або аж тільки.

(Од редакції лемківского часопису Бесіда ч. 6/2017: Коли рыхтували мы до друку тот номер, не знали мы іщы, же проблемы лемківской філології сут так глубоки. Же ПРОБЛЕМ в загальным є АЖ ТАК глубокой. Не знал того, як видно, і автор выжше поміщеного допису. Та голос молодого Лемка, єдного з першых матуристів лемківского языка, най буде потвер-джыньом, же лемківска філологія – без взгляду на дальшу ей долю – жыла не на дармо.)

(Публікуєме в оригіналі – лемківскім варіанті русиньского языка.)

ПгДр. Марія МАЛЬЦОВСКА (5. 5. 1951 – 25. 9. 2010)

Ігор ЛАТТА – ёго найвекша ЛЮБОВ – ТЕАТЕР

З артистом Театру Александра Духновіча в Пряшові ся говорить добрі. Выходить з нёго флудум щірого і отвореного сполубісідника. То, же го люде любили як кума Мачанку з популярного розгласового серіалу *Бісідка кумів*, лем підвышує ёго популяріту міджі нашыма Русинами по валалах і містечках. А Ігор Латта ся уж штось набороздив по тых найвекшых закутинах од 1970 року, кідь по скінчіню середнёй школы в Снині, Педагогічної факулты УПІШ в Пряшові пришов до тогдышнёго Україньского народного театру, днесь Театру Александра Духновіча (ТАД) в Пряшові. О рік наступив до Театралного інштитуту Карпенка-Карого в Києві, який скінчив у р. 1976. Од того часу ся не розлучать з театралнов сценов.

Родака з Пчолиного (**нар. 2. 3. 1947**), красног то русиньского села на Снинщині, яке дало русиністіці вызнамного языкознателя Василя Латту (1921 – 1965), уж одмаленька тягало к нетрадічній забаві. Може зато, же село жыло обычайным газдівскым способом живота, як і ёго родина, а вшитко было таке просте. Ігор хотів дашто веце. Уж тогды в нім грала жылка декламатора, пак театралного артисты, представителя ролей у фільмах словацькой і заграничній провеніенції.

Фільм здобыв у ёго жылоті вызначне місце. Грав у таких фільмах, як: *Фрагменты з малого міста* (ведно із словацькым герцём Юраём Кукуром), в телевизнім серіалі Яна Лазорика *Попатерце на нас*, у фільмі режисера Душана Транчіка *Ай звізды были горячі* (зображує сітуацію по впадї войск країн Варшавского договору на територію Чехословакії), *Алберт, Алберт* (грав ведно з карікатуристом Федором Віцом і уж небіжчіком акад. малярём Михалом Чабалом), знимав ся у фільмі *Країнка* режисера Мартіна Шуліка, *Соколярь Томаш, Желарі* (номінований на Оскара), *Ладомирьскы дзвоны і морітаты*, в єдноактовці Валентина Козменка-Делінде *Слызы, котры никто не видит*, і наконець у америцькім фільмі *Начісто высвітлене...*

Уж лем перерахованя фільмів і телевизных адаптацій є дость довге, а де є розробка ролей, атмосфера награваня?.. То вшитко

• Наш сімдесятрічний юбілант, герець Театру Александра Духновіча (ТАД) в Пряшові – Ігор Латта.

Ігор носить у собі. Повідав, же в споминанім часі, кідь грав у фільмах, мало ся обявляв на домашній сцені ТАД. Тогдышня драматургія, якась не находила про нёго ролі, і хоць час од часу ся дашто нашло, як, наприклад в *Рівнині Тортілі*, де грав Жобрака („В тій ролі єм ся выкупає“, говорить артиста. „Каждый го проганять, за шаленого поважує, а він лем із своїма псами жыє і тїшить ся з них.“)

Може то ай было добрі, бо не каждый з позерачів

прияв такзваны експерименты в нашім театрі кінцём вісемдесятих і в девяностых роках ХХ. стороча, якы завів тогдышній драматург театру Василь Турок. А к тій ситуації ся по своєму поставив Ігор Латта. Вшытко є з дачим повязане. Холем му зіставало часу на шырший розліт, на роботу з фільмом. Была то своїм способом компенсація вольного часу, творчо і розумно выужытый час.

Ігор любить людей. Про нёго комунікація з нима – то є ёго дыханя. По навернутю з Києва мав дость можностей на реалізацію своїх артiстiчных амбiцiй. Грав тогды в українськоязычных грах, у приповідках („Івасик-Телесик“, А. Шияна (роль Забудько), „Біла троянда“ Б. Юнгера, (Стефан), „Три білі стріли“ Яна Макаріуса (Білий Сокіл), поступно ся представив в молодежных ролях („Шкільна драма“ Я. Стельмаха (Слава Чекаль), „Шрами“ Є. Шабана і І. Тернюка (Валентин), далє в комедії „Фараони“ О. Коломійця (Оверко), заграє сi ай старого Діда Юхима в драмі „97“ – „Хліб наш насущний“ М. Куліша, Діда Мудрика в грі містного автора Віктора Гайного „Там, де щебечуть солов'ї“. З того часу сi споминать на роль Ладі в грі Б. Фіксової „Обочини чудових доріг“, яку успішно режировала Наталія Мигалёва (роджена Корбова, дівка знамых манжелів Осифа і Марії Корбовых), яка пізніше охабила театр (ай з недостатку можностей на самореалізацію).

Окрем граня в театрі, Ігор заложив театралный колектив *Штудент* при українській гімназії в Пряшові, з якого вышли такы артiсткы, як братя Гудаковы: Михал – популярный модератор, і Сергей (умер 29. 5. 2009), Л. Миндош, Я. Сисакова, В. Урбанкова, з лабірським колективом на фестивалі драмы приготував *Вечуркы*, якы ся грали по русиньскы, приправлєвав гры з аматерським колективом у роднім селі, словом, не зістав із заложеныма руками. До того пришло радіо, де грав у приповідках, грах, а главно в релациі *Бісiда кумів*, де як кум Мачанка спочатку сполупрацював із знамым артiстом Павлом Симком, довгы рокы успішно награвав тот серіал з Николаєм Ляшом (кум Дыня), аж до ёго кончіны (25. 2. 2008).

Фестивалы по русиньскых валалах творять далшу сферу ёго діяльства, де модерує, забавлять. А зась ту є лем стріча з людми, яка ся не дасть нічим замінити. Потім сполупрацує з театралным колективом *Квіт*, што діяв при Русиньській оброді в Пряшові, який вела ёго жена, бывша редакторка русиньской редакції Словацького радіа Феодосія Латтова, з яков выховав троє свідомых Русинів. Ігор говорить, же двері театру суть про каждого отворены. Кідь буде велє интересуєчых ся о театр при Русиньській оброді, він докаже зробити ай по веце алтернатив і заспокоїти вшыткых. Важне є то, абы молоды люде робили, плекали ласку к родному русиньскому слову, учили ся театралному уменю. А зась є Ігор у своїм колобігу, коло своєї ласкы з молодости.

Молодость... Рокы дозріваня. Хто коло нёго стояв, як ся розвивав ёго внутрішній потенціал? Родный край – то є тот барометер, який чоловіка направлять на такы або іншы стежки. Што він дав визначному представителю русиньского театру, культурно-народностного жывота ввообще?

– Ситуація в Пчолинім ся барз змінила од часів моєї молодости, – повів нам Ігор. – Як єм наслідку быв у нашім хотарю, є то там смутне, вшытко барз зароснуте, загушавене. Але і так – красшого краю я не познам, і хоць

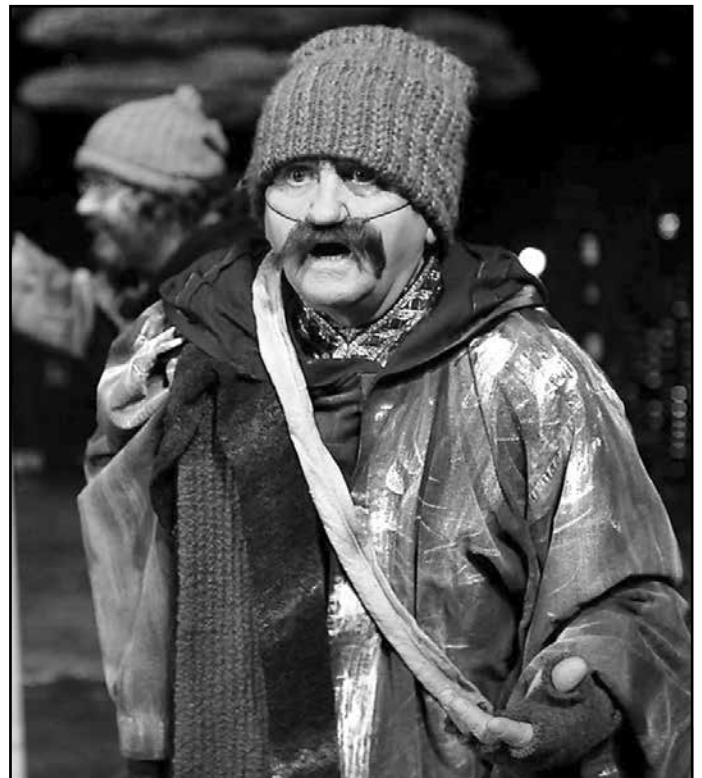
єм походив того дость. Церьков на бережку... Кідь там выйдеш, видиш цілу околицю. Потішить сердце. Хотарь еден з найвекшых у Сниньскім окресі. Пас єм там коровы, дружественны телята, мати-небіжка мусила на дружество ходити коровы доіти, а я мусив „едноткы“ зарабляти, ходив єм сіно звожовати. Попри тім єм собі все нашов час на пества, естраду, на даякы філілі. Та так то было. Але вшытко ся поминуло.

Поминуло, але в сердці спомини зістають лем на того найкрасше, а тым досправды родный край є, з котрого сьме вшыткы вылетіли, як птахы з родного гнізда, жебы сьме збогачовали іншый край і іншых людей. Така вже судьба чоловіка, а Русина тыж. Ігор говорив о перспективі свого театру, о молодых талантах. Є му то властне – не піддавати ся. Сам сi мусив виробити свою властну філософію жывота. А тов є то, же є все што доганяти, што робити.

– На своїх путованях єм быв і в селі Кореївці, окрес Свідник, де жыє дас 50 людей, але на бал там пришло коло 150. Ай в тім віджу момент перспектiвы. Ай там бы ся дав заложити малый сільскый театр, – скрять Ігор бісiду к своій найвекшій любви, к театру.

Інакше і быти не може, бо хто дав красному слову, театралному уменю тільки років як Ігор Латта, тот не може інакше ся справовати, бо де піде, з ким говорить, бісiда ся крутить лем коло того, што найвеце любить. І хоць має (позн. ред.: **сімдесят років**), сил іщі має невроком ... Так є, чоловік тогды жыє повнокровным жывотом, кідь ся може реалізовати про другых. А тото Ігорови ся все дарило.

(Жрiдло: ПгДр. Марія Мальцовска і кол.: 100 визначных Русинів очами сучасників II. часть, Пришiв: Світовий конгрес Русинів, 2009, с. 75 – 78.)

• Герець Ігор Латта на сцені ТАД успішно выступав у грі Фрiдрiха Дюррематта Ангел приходить до Бабiлону, а то в ролі Краля Набуходонозора.

Русины в Чеській республіці: ревіталізація народностной ідентичности (1)

Вступ

В шыршій спектрі характеристик культурной і соціальной ідентичности, котры суть в сучасности в центрі інтересу штудій сполоченсько-научных дісціплін, нашым¹ заміром є обернути позорность на оживліня народностной ідентичности Русинів у Чеській республіці на основі знань етнологічного баданя представителів той меншыны у Празі.² Кідь акцентуєме тему русиньской народностной меншыны, робиме так з причіны, же Русины займають в сучаснім зложіню народностных меншын Чеськой республіки шпеціфічне місце. З історічного аспекту Русинів у середнёевропскім просторі од кінця 19. стороча спроваджать нелегкий розвой і в ёго наслідку таксамо і комплікований процес народностной ідентифікації.³

З культурно-антропологічного приступу к штудію соціальной ідентичности выплыває, же ідентичность єднотливця в групі ся формує в завіслости од соціального статусу в сполочности. Іде о процес, котрый спроваджать індивідуальне і колективне виділёваня ся групы в рамках векшынового сполоченства, але і в одношію к остатнім меншыновым комунітам. Знаме притім, же колективна ідентичность є тяжко дефіновательный термін, о чім говорить ряд теоретічных концептів, котры ся операли о конштруктивістичны або есенціалістичны приступы при штудіях етнічної ідентичности (Ferencová 2005: 31 – 42).

Вызнам і поужываня терміну ідентичность перешли в соціальной і культурній антропології многыма змінами (порів. напр. Maslowski – Šubrt a kol. 2014). З діскузії о розумлію ідентичности выходить так, же не ествує згода у ей дефініції, але є акцептоване, же іде о шпеціфічний яв, саморефлексію, вниманя одлишности себе самого в одношію к субективно вымедженій ці вымеджованым групам (Findor 2005: 46).

Важне є притім розлишованя міджі самоідентифікаціов властнов (внутрішнёв) і ідентифікаціов іншыма (вонкашнёв), як і категоризація „ідентифікатора“ з погляду языка, культурных традицій, народностного усвідомліня, набоженьской орьєнтації ітд. Кідь ся вымеджує соціална група як народностна меншына, індивідуальне і колективне усвідомліня ідентичности ей представителів є в демократічных условиях правного штату формоване в залежности на можностях будованя властного меншынового жывота, але і підпоры політічної моци про забезпечіня условий реалізації народностно-меншыновых прав. Конкретно то значить – условий про захованя і розвиток культурных традицій, освіти в материнськім языку, поужываня меншынового языка в уряднім контактї і под. Як ся тоты односины проявляють в поставліню русиньской народностной меншыны в ЧР, попробуєме указати на проявах окремых людей підкреслюючіх народностну ідентичность колективности Русинів. Методологічно выходиме з коштруктивістичного розуміня штудій соціальной ідентичности, приниманя ідентичности як продукту саморефлексії, коштитуованой в ходї соціальных процесів (порів. Kreisslová 2013: 21). Іде о індикатор у перетинаню субективных ідентичностей єднотливців, котрых вяже чутя співналежности

к русиньскому сполоченству в періпетіях ёго історічного розвитку, шпеціфічности языковых условий і культурных традицій в сучаснім меншыновім поставліню в ЧР.

У вступных позначках к темі слід увести, же представителі русиньской народностной меншыны в Чеській республіці представляють штодо цісла невелику групу і не творять ани компактно заселений цілок.

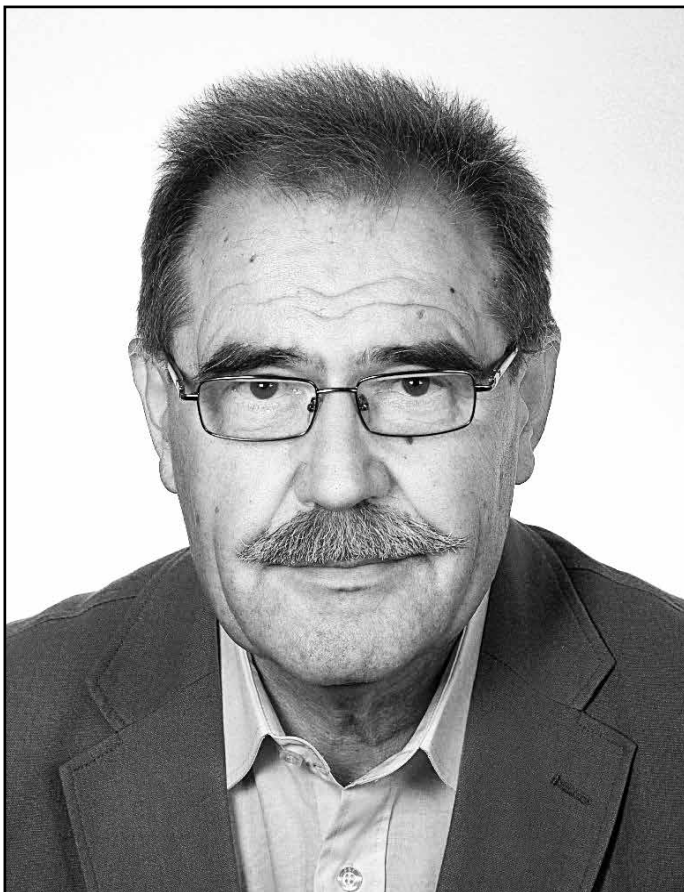
З просторового погляду є їх локалізація вязана передовшыткым на Прагу, але інакше Русины жыють розсіяны по цілій теріторії штату. Їх рефлексію операме нелем о выслідки якостного анкетового баданя, о розговори з двома десятками респодентів, ці вольного выпрошованя ся участников сполоченських і культурных акцій русиньских організацій у Празі⁴, але тыж емпірічных знань, котры указують на проявы самоідентичности Русинів. Іде о представителів, котры належать до членьской базы сполку *Rusíni.cz – Rusínská iniciativa v ČR* (дале лем *Rusíni.cz*), і представителів *Společnosti přátel Podkarpatské Rusi* (дале лем *SPPR*). Заміряня активностей обох сполків і постої їх членів ся але одвивають од різних сполоченських односин.

Характерістичне про русиньскы сполоченства в ЧР як цілок є, же го творить дакілько верств, котры одповідають розвитку міграчных волн і з котрыма ся споєє перемінливість самоідентичности Русинів. Тота реалность є до значной міры звязана з історічнов ретроспектівов теріторії Підкарпатської Руси з неясно зафіксованов культурнов орьєнтаціов – то є великоруськов, україньсков і русиньсков, котры ся перелинають до подобы етнічної орьєнтації (Švorc 2007: 77). Подля іншых авторів выплыває з історічно детермінованой осцілації міджі великоруськов (заникла по другій світовій войні), малоруськов/україньсков, карпаторуськов/русиньсков, україньсков ці народнов/народностнов русиньсков орьєнтаціов (Lipinský – Konečný – Baumgartner – Frankovský – Gajdoš 2002: 7). Інтерпретація уведжених категоризацій є в дореперішній літературі завісла на акцентації історічных, лінгвістичных ці етнологічных аспектів окремых бадателів. Але тоты отворены вопросы не є нашым цілём на тім місцю анализувати. Позорность зосередиме на саморефлексію поставліня Русинів по другій світовій войні, вниманя політічно рядженой українізації, котра спроваджала Русинів у Чехословакії аж до новембра 1989.⁵ Іде о період, коли Русины были в обцім інтерпретованы як часть україньского народа, без огляду на їх субективне і групове одношіня к такій інтерпретації. Терміны „Русин“ ці „Руснак“ были поважованы за синонімы слова „Українець“⁶, а на декларованя русинства, народностной принадлежности Русинів, не був браный огляд. Наконець, Русинів як народностну меншыну Україна не узнає ани в сучасности.

Діференціяція русиньской міноріты в ЧР

З історічного погляду мож в сполоченстві Русинів, жыючіх в чеських землях ідентифікувати слідуочі верьствы мігрантів:

А) Особы з бывшой Підкарпатської Руси, котры ся поселяли в Чехословакії по першій світовій войні (в сучасности іде о їх потомків, членів родин).

• *Етнолог і історик Андрей Сулітка ся довгодобо займаєть проблематиков русиньской народности, главно в вопросах, што суть звязаны з тов меншынов у Чеській републіці. Єдно з єго научных статей є і та, котру публикуєме.*

Б) Войновы ветераны походжінєм із Підкарпатської Руси, членове виходных едноток чехословацькой армады з другой світової войны, котры зітали в Чехословачії.

В) Оптанты з Підкарпатської Руси по другій світової войны.

Г) Імігранты з области Закарпатської України ці шыршой території западної України по році 1989.

Г) Імігранты з виходної Словакії, а то главно по розділїню Чехословачії в 1993 році.⁷

Кажд з уведжєных груп выказує різну соціалну характерістіку, з котрой в сучасности выплывають і розділны позиції к участи в сполочєнськїм меншыновїм жывоті Русинів. Кідь глядаме одповідь на вопрос, на чїм Русины в Чехії будують свою ідентичность, не мож не відіти перемінливість в індівідуалных ставлїнях на базї уведжєного розділїня. У групі А) аж В) хыбить як згода в поглядах на акцептованя колектївного вымеджованя Русинів як народностной меншыны, так і інтерес снажити ся о сталу позицію в сучаснїм зложїню народностных меншын в Чеській републіці. Міра індівідуалной саморефлексїї в одношіню к русинству так розділює представителїв русиньского сполочєнства з погляду індівідуалных постоїв к народностній меншыновїй колектївности. Зьєдїнать їх але ествованя културной самобытности Русинів в одношіню к остатнїм народностным меншынам.

Коекзістенція уведжєных груп Русинів в публічнїм просторї, то є тых, котрых представителї суть довгодобо поселены на території Чеськой републікы із статусом жытелїв, а на другім боці мігрантїв од року 1990, має двояку дімензію. На єдній сторонї іде о одношіня к чеському жытельству, а на сторонї другій – одношіня к остатнїм

народностным меншынам. В індівідуалнїм і колектївнїм усвідомлїню представителїв традично поселєных Русинів у Чеській републіці ся проявлять як рівность одношіня к чеській векшыні так і к представителям остатнїх народностей. Напротив тому у групах новых мігрантїв, котры собі будують соціалный статус, є давана першість одношіню к чеському векшыновому сполочєнству на нехосєн остатнїх народностей. Про обидва цілкы є притїм характерістічне, же етнічне/народностне усвідомлїня русинства є поважованє за неспохыбнительне.

Баданя выбраной взоркы представителїв організацій русиньской народностной меншыны указало, же представителї, якы належать до групи А) аж В) суть з позиції сполку *Rusíni.cz* приниманы як асімілована часть змішаных чесько-русиньских родин або чесько-русиньских оптантїв з Підкарпатської Руси. Належить міджі них і шырше коло сїмпатїзатнїв SPPR. На діскурз о асімілації части русиньского сполочєнства реагують котїнуално членове сполку *Rusíni.cz* в рамках своїх активностей, передовшыткым реалїзованєм проектїв *Rusíni v ČR – mlčící menšina*, *Cestou rusínské tradice*, *Rusíni o nás s vámi*. Партнерами тых проектїв суть SPPR (поз. www.padkarpatskarus.cz) і *Holosy* як комунїтнїй портал карпатських Русинів (поз. www.holosy.sk).⁸ Проекты сполку *Rusíni.cz* суть конціпованы як довготыравалый план сполкового діятельства.

З біографічно-наратївных інтервю з представителями русиньской меншыны выплинуло, же їх рефлексія ідентичности є індівідуално лімітована звязаностєв на высше уведжєны группы. В конштрукції індівідуалной і колектївной памяті зьєдїнатьє группу А) аж В) до ідентїфікації колектївно приниманого образу новодобой історії Підкарпатської Руси і декларованя односїн к тїй території. Конкретно іде о потомків і членів родин, якы ся перестїговали з бывшой Підкарпатської Руси до Чехословачії по першій світової войны, дале войновых ветеранів родом із Підкарпатської Руси, котры як членове виходных єдїнїць чехословацькой армады з другої світової войны зітали в Чехословачії, ці оптантїв із Підкарпатської Руси по другій світової войны. Окреме потїм історїчны подїї насильной міграції Чехів і Русинів з Підкарпатської Руси в часї неслободы, в році 1945 переданя Підкарпатської Руси Советьскому союзу, ведно з комунїстїчным режімом по другій світової войны негованя русинства, перзекуцій віруючїх грекокатолицькой церкви і под., охабили в індівідуалнїй і колектївнїй свідомости найстаршой генерації тых мігрантїв стопы колектївной травмы. З оглядом на територію Підкарпатя ся тоты одразы історії выужывають в колектївнїй памяті єднотливых людей селектївно, суть просторово дефінованы жывыма подїями. З погляду мотивації процесу сучасной ревіталїзації русиньской ідентичности є їх приниманя русинства непряме, операть ся главно о словне споминаня. Свідчїть о тїм ряд біографїй, на котры наново обернула позорность Агата Пілатова.⁹

З декларованого одношіня к Підкарпатській Руси представителїв належных до групи А) аж В) але не мож выводити, же окремы люде творять внутрїшнє звязану комунїту. Зьєдїнать їх свідомость ествованя русиньской ідентичности, але лем часть з них поважує русиньску самоїдентичность за властну. Подля членів сполку *Rusíni.cz* – в припадї русиньских ємігрантїв із Словакії по розділїню Чехословачії – не іде о Русинів, але о Чехів або особы із змішаных чесько-русиньских родин, котры суть в сучасности асімілованы у чеській сполочности. Але належать до сполочнос-

ти „приятелів“ Підкарпатської Русі і беруть участь у сполкових сполоченьських і культурних активностях. Тота група ся визначає тым, же займаєть в напрямі к активностям сполку *Rusíni.cz* резервовану позицію і не проявлять інтерес ани активно брати участь у їх програмі ревіталізації русинства.

З погляду декларованя русиньской народности становлять шпещіфічну групу імігранты з области Закарпатської України по році 1989 (порів. напр. Novotná: 2005: 353). Економічны мігранты – в нашім означію група В) – лем спорадично выглядають контакты з представителями русиньской народностной меншыны. Запоїня ся тых мігрантів до сполкового жывота русиньской меншыны в Чеській републіці обмеджує з єдного боку їх робоча

затяженость, але з другого боку, подля членів сполку *Rusíni.cz*, побоєваня з декларованя русиньской народности в ситуації, кідь українскы уряды не узнають русиньску народность. А зато, же їх перебуваня на території Чеськой републіки є мотивоване главно можностями заробкового діятельства, не проявляють з часовых причін інтерес запоїти ся до сполкового діятельства русиньскых організацій. Імігранты в Празі – або Русины, або Українці, утримують групову звязаность передовшыткым в рамках релігійного жывота, участі на недільных грекокатолицькых Службах Божых главно у храмі св. Клімента або в рамках словацькых грекокатолицькых парафій у Найсвятішій Тройці в Празі¹⁰, або в православній церькви Звістованя П. Марії на Албертові. Суть то місця регулярных стріч родаків, котры служать вшыткым як комунікачній простор.¹¹

Жрідла обнови русинства

В сучаснім процесі ревіталізації русинства в Чехії мож розпознати дві етапы. Перша по році 1990, кідь зачала своє діятельство *SPPR* як обчаньске здружіня, до котрого ся голосили окремы люде, што належать до высше уведжених груп А) аж В). Сполочность зачала організувати сполоченькы і культурны акції, зачала выдавати часопис *Podkarpatská Rus* і едіцію неперіодичных выдань. Єдним із цілїв Сполочности было, жебы ся Русины запоїли до зложіня народностных меншын ЧР. Тото снажіня было завершене в згоді з легіслативнов управов о правах представителів народностных меншын у році 2001, респ. по приятію резолюції влады о схвалію нового Штатуту Рады влады про народностны меншыны,¹² котрый окрем іншого становив, же єдним із членів народностных меншын у Раді є тыж представитель Русинів. Дотеперь тоту функцію выконує представитель народностно індиферетной части членьской базы *SPPR*.

Друга етапа ся споює з приливом мігрантів із выходной Словакії, котры ся в чеськім оточію декларують як Русины, главно по конштитуованю самостатного сполку *Rusíni.cz* в році 2011. Діятельство того сполку значить про русиньску народностну меншыну злом у розвитку меншыного жывота Русинів в Чеській републіці. Сполковы активности нового сполку але не ведуть к утиску дотеперішнього діятельства *SPPR*, але к росшырїню спектра сполоченьского і культурного жывота Русинів, зато тыж партіципують і на акціях, котры організує *SPPR*. Перетворює ся так дотеперь обмеджена внутрішня звязаность русиньского сполоченства як цілку. Але програмове замірїня діятельства обидвох сполків є різне, розділює їх главно нееднаке одношіня к Підкарпатській Русі (представителі сполку *Rusíni.cz* поважують го за маргіналне).

Бадательска взорка русиньскых імігрантів із Словакії, котры творять членьску базу сполку *Rusíni.cz*, указує, же тота група має закодовано в індівідуалній і колективній памяти образ русинства, котрый не є зьєдінєваний з Українцями. Ідентіфікація з русинством ся операть о властне языкове і народностне усвідомліня.

Пряма ці спосередковане прожыта скушеность з оточіня в первістній домовині на выходній Словакії, де по другій світовій війні проходила під тиском комуністичного режиму політично ряджена українізація Русинів в области сполоченьского жывота, школства, культуры і набоженьского жывота, значіла про році 1990 і в чеськых землях оживліня індівітуалных позицій декларованя русинства і будованя русиньской колективности. Акцептоване є одлишованя на діференціачній граніці міджі „мы“ і „они“ в одношію нелем к векшыновій сполочности, але і остатнім народностно меншыновым групам, то є одлишіня ся колективіты „од тых других“ (поров. Kreisslová 2013: 75). Підкреслёваня русиньской одлишности главно одностно Українців выходить із субективно конштитуованой менталной предіспозиції і преференції языковых, культурных і набоженьскых даностей.

Розділность вниманя позиції Русин – Українець ся у бадательській взорці представителів сполку *Rusíni.cz* одзеркалює у двох ровинах: на єдній стороні індівідуалной і колективній памяти рефлектуючой русиньско-українскы односины в первістній домовині на выходній Словакії, посуджованя Українців як „тых інших“, котры были інструментом українізації, на другій стороні назераня на Українців як короткодобых економічных мігрантів з України. Представитель середній генерації Русинів демонштровав назераня на Українців на прикладі позиції високошкольскых студентів у Пряшові (хлоп, 36 років, високошкольска освіта, обчан СР). В році 2001 взяв участь як респондент баданя із замірїнем на русиньско-українскы односины. На вопрос „*Ці ты єшь Русин або Українець?*“ одповідь респондентів часто звучала: „*Но што я знам?*“ В оточію високошкольскых студентів респонденты внимали ситуацію так, же одповідь не може быти інша, як ся выголосити за „Руснака“, бо Українці суть „іншы“. А одлишованя ся од Українців мож позоровати і в Празі, в містах уквартелєваня на сідлісках в Летнянах. Свою рефлексію описують так: „*... Українці мають свій світ, наприклад в літі на сідлісках на дїтськім гріщу ся грають пополудни діты з русиньскых і чеськых родин вєдно, але українскы родины приходять на гріще з дітми аж вечур, кідь суть остатні гет, сепарують ся, не приспособлюють ся оточію векшыновой сполочности, жыють в замкнутой своїй комуніты і ограничують і світ дітей.*“ Субективне позераня на одлишность справованя ся українскых родин в часі особного вольна респондент доповнив дале мерькованєм з робочого оточіня, де має денно контакт з українськыма робітниками. Українців характеризовав у тім смыслі, же в роботі займають підрядны місця і наперек одборній кваліфікації не снажать ся одповідну професну позицію: „*Говорю з нима по русиньскы, але они ся діштанцують у смыслі близшого контакту, понижуючо ся діштанцують од конфліктів, не боюють о зліпшіня робочой позиції, зачленять ся до колективу, зроблять, што ся їм прикаже, хыбує їм чутя гордості. Їх цілєм є посылати домів зароблены пїнязі.*“ І хоць іде о презентацію субективній выповіді респондента, єго репрезентативность подтведжовали в ході колективно веджених розговорів і далшы представителі сполку *Rusíni.cz*.

Словацькы Русины, котры ся здружують у сполку *Rusíni*.

cz, декларують свою одлишность тыж в одношію к Русинам із Закарпатя ці шыршой теріторії западної України, представителям української робочої міграції в ЧР. Подля членів сполку *Rusini.cz* ся закарпатськы Русины, котрых сьме означили як групу Г), не снажать рефлектовати сполоченсько-культурны рамкы сполкового жытця русиньской меншыны в ЧР, не выужывають отворену можность запоіти ся до діяльства сполку. Кідь але окремы люде ці менша група спорадічно взяли участь на акціях сполку *Rusini.cz*, в членській базі выкликали негативны реакції. Стрїчі выужывали на політичны дебати о Україні і Росії, але выгыбали ся темі неузнання русиньской народности на Україні, респ. мали інтерес о презентацію українського фоклору на сполоченсько-культурных акціях сполку і под.¹³ В членській базі *Rusini.cz* то было поважоване за наприятельный вплив, котрый выкликав роспоры. Представителі сполку зато утримують контакты з групами українських мігрантів лем в обмедженій мірі (офіціально на акції сполку не суть позываны). Єдна з причін є правдоподобно і тотя, же позерають на українських економічных мігрантів як на етнічно гомогенный цілок, бо не розлишуют етнічну диверзіту Закарпатя, з котрого приходить векшына мігрантів (поров. Čermák – Lupták 2015: 61–62).

Позначкы

- 1 Поров. напр. Šatava 2001; Kreisslová 2013; Maslowski – Šubrt a kol. 2014; Bittnerová – Moravcová a kol. 2005; Bittnerová – Moravcová (eds.) 2010; Klvačová 2012 a i.
- 2 Операме ся о знаня баданя з року 2014, котре мало шырше тематичне заміряня з оглядом на представителів організації народностных меншыны, котры мають свій центр у Домі народностных меншыны у Празі.
- 3 Поров. напр. Varna 1994; Duleba 2005: 107-118; Pop 2011; Magocsi 2014.
- 4 Розговory з представителями Русинів не мали усталену языкову подобу. Респонденты говорили міджі собов по русиньскы (точніше русиньскыма діалектами і выходословацькыма діалектами з елементами русиньского бісідного языка) у споію зо словацькыма або чеськыма виразами. Але на конкретны вопросы даваны по словацькы або чеськы, опдповідали по словацькы з поужытём говорowych елементів русиньских діалектів. Выбраны высловы – їх цїтація в далшім текстї суть уведжены по словацькы.
- 5 По другій світовій войні была выужавана репресівна політика одностно русиньской орьєнтації нелем на Підкарпатській Русі, котра была зачленена до Української советьской соціалістичной републікы як Закарпатська область, але і в Чехословакії, подобно як в Польщі ці в Румунії. Нерушений розвиток Русинів як народностной меншыны пироходив лем у бывшій Югославії в оточїню войводиньских і сримских Русинів (поз. Pop 2010: 134).
- 6 Выядрює то і поужытя виразу „українська (русиньска)“ народность, котрый є першыраз поужываний по другій світовій войні у днесь уж зрушенім уставнім законї ч. 144/1968 Зб., о поставліню народностей у Чехословацькій соціалістичній републіці.
- 7 Подля Араты Пілатовой, представителькы *Společnosti přátel Podkarpatské Rusi*, є важне розлишіня русиньских мігрантів у першій аж четвртій групі (інформація послана електронічно поштов дня 31. 1. 2016). У тім постою ся одзеркалює рефлексія уведжених груп, котры суть в центрї інтересу членів сполку. К тому але треба додати, же в сучасности творять визначну часть русиньского сполоченства в ЧР мігранты з выходной Словакії, главно імігранты по розділїню Чехословакії в році 1993, котры ся од 2011 року здружують главно на платформі організації *Rusini.cz* – *Rusínska iniciativa*.

• На конференції Міжнародного координачного вибору заграничных Чехів, яка ся одбыла в Празі під назвов „Krajané a problem identity“, був оцінений родак із Підкарпатської Русі Іван Латко, основатель і председа Клубу Т. Г. Масаріка в Ужгороді. Він довгодобо пропагує в сучасній Закарпатській області України чеську і словацьку культуру і чехословацькы традиції.
Фотка: Ян Чонік.

- 8 Поз. <http://www.dnm-praha.eu/BLOG/Rusinska-nm>; подробніше <http://www.rusini.cz> (цит. 9. 6. 2015).
- 9 На тему обернула позорность в рефераті *Odstoupení Podkarpatské Rusi a osudy lidí* на семінарію *Podkarpatská Rus – 70 let poté* в Посланецькій снемовні ПСР дня 5. 11. 2015.
- 10 Баданя українських імігрантів в Чеській републіці указують, же главно парафії грекокатолицької церкви належать міджі першы інштїтуції, котры мігранты з довіров виглядуют. Наприклад, грекокатолицька парафія Св. Клімента в Празі дават по літургіях соціалну поміч українськым і русиньскым мігрантам, організує стрїчі віруючіх, діскузії, лекції, приправлює сполоченськы і шпортовы програмы (Sládek 2009: 28). Мігранты ту мають можность взяти участь нелем на недільных Службах Божых в церкви, але тыж выужыти парафію як довірне місце соціалных контактів (Pavlíková 2009: 43).
- 11 Порів. познаня з баданя Яны Леонтевы із замірянём на українських мігрантів в ЧР. Доступне: www.socioweb.cz/upl/download/124_socioweb_5.pdf (22. 8. 2016).
- 12 Поз. резолюція влады ЧР зо дня 10. 10. 2001 ч. 1034. о схвалїню Штатуту Рады влады про народностны меншыны.
- 13 Напр. русиньска група із Закарпатя ся в році 2014 презентовала на русиньскім балі з українськыма співанкыма, українськыма народныма танцями і „російськым козачком“, што представителі русиньской народностной меншыны остро одшмарили.

(Жрїдло: „Český lid“ č. 103, s. 451-472. doi:<http://dx.doi.org/10.21104/CL.2016.3.07>. Переклад з чеського до русиньского языка на Словакії: А. З.

Закінчіня в далшім ціслі.)

Перша стріча шыршого кругу языковой комісії

• Погляд на часть участников 1. стрічі шыршого кругу русиньской языковой комісії при Інштiтуті русиньского языка і культуры Пряшiвской унiверзiты у Пряшові, які на уведженій стрічі прияли 8 пропозицій на змiну у русиньскiм правописі.

Фотка: З. Цiтрякова

Перша стріча шыршого кругу языковой комісії при Інштiтуті русиньского языка і культуры Пряшiвской унiверзiты (ІРЯК ПУ) у Пряшові одбыла ся 16. фебруара 2017 в Бiблiотеці карпаторусинiстiкы на ІРЯК ПУ. По році роботи вузшого кругу языковой комісії представили пропозиції на змiны у правописі членове вузшого кругу языковой комісії, котрыма суть: проф. ПгДр. Йосиф Сiпко, ПгД., доц. ПгДр. Василь Ябур, к. н., доц. ПгДр. Анна Плiшкова, ПгД., ПгДр. Кветослава Копорова, ПгД., Мгр. Зденка Цiтрякова.

Змiны ся дотыкають передовшыткым недорішених вoпросiв з кодiфiкації в році 1995, а таксамо дакотрых змiн у правилах, котры настали в році 2005. Членове шыршого кругу языковой комісії были выбраны так, жебы были пропорціоноально заступлены вшыткы сферы культурно-сполоченського жывота (враховано едукачных iнштiтуцій і школ), де ся хоснуе в писомній або устній формі русиньскый норматiвный язык, в тiм контексті: iз школьскої сферы (методiк про русиньскы школы і автор учебникiв), з культурно-сполоченських органiзацій, котры регуларно выдають перiодiчны або неперiодiчны публiкації в русиньскiм языку (Русиньска оброда на Словенську, Академія русиньской культуры в СР, ОЗ Колысочка-Kolíška), з iнштiтуцій, котры фунгують в русиньскiм народностнiм контексті на Словакії – Інштiтут русиньского языка і культуры ПУ, СНМ – Музей русиньской культуры, Театер А. Духновича у Пряшові, Народностно-етнiчне высыланя РТВС – радiо Регiна і народностно-етнiчне высыланя словеньской телевізiї, з лiтературной сферы (штiрьме русиньскы писателi з розлiчных дiалектных областей) і таксамо з обидвох церквей выходного обряду – православної і грекокатолицькой

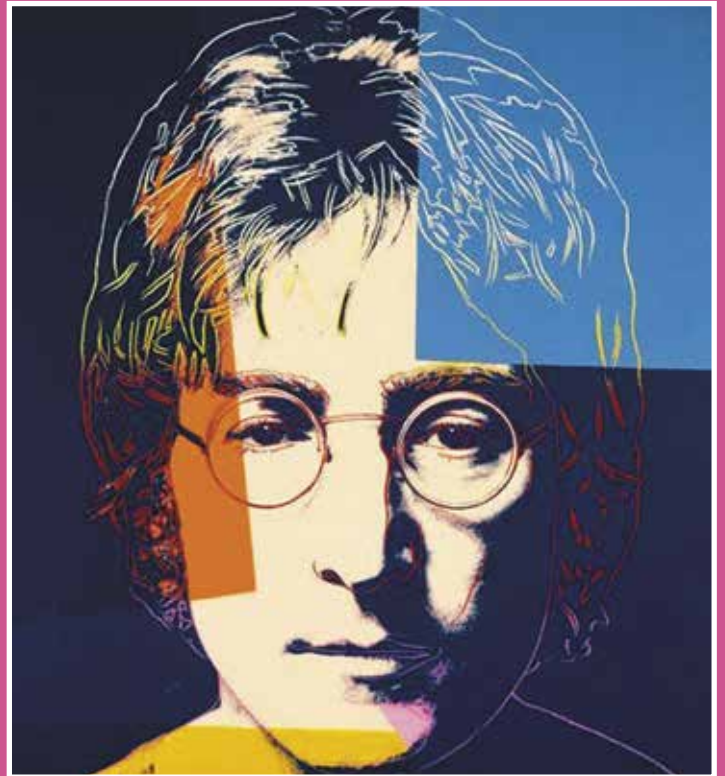
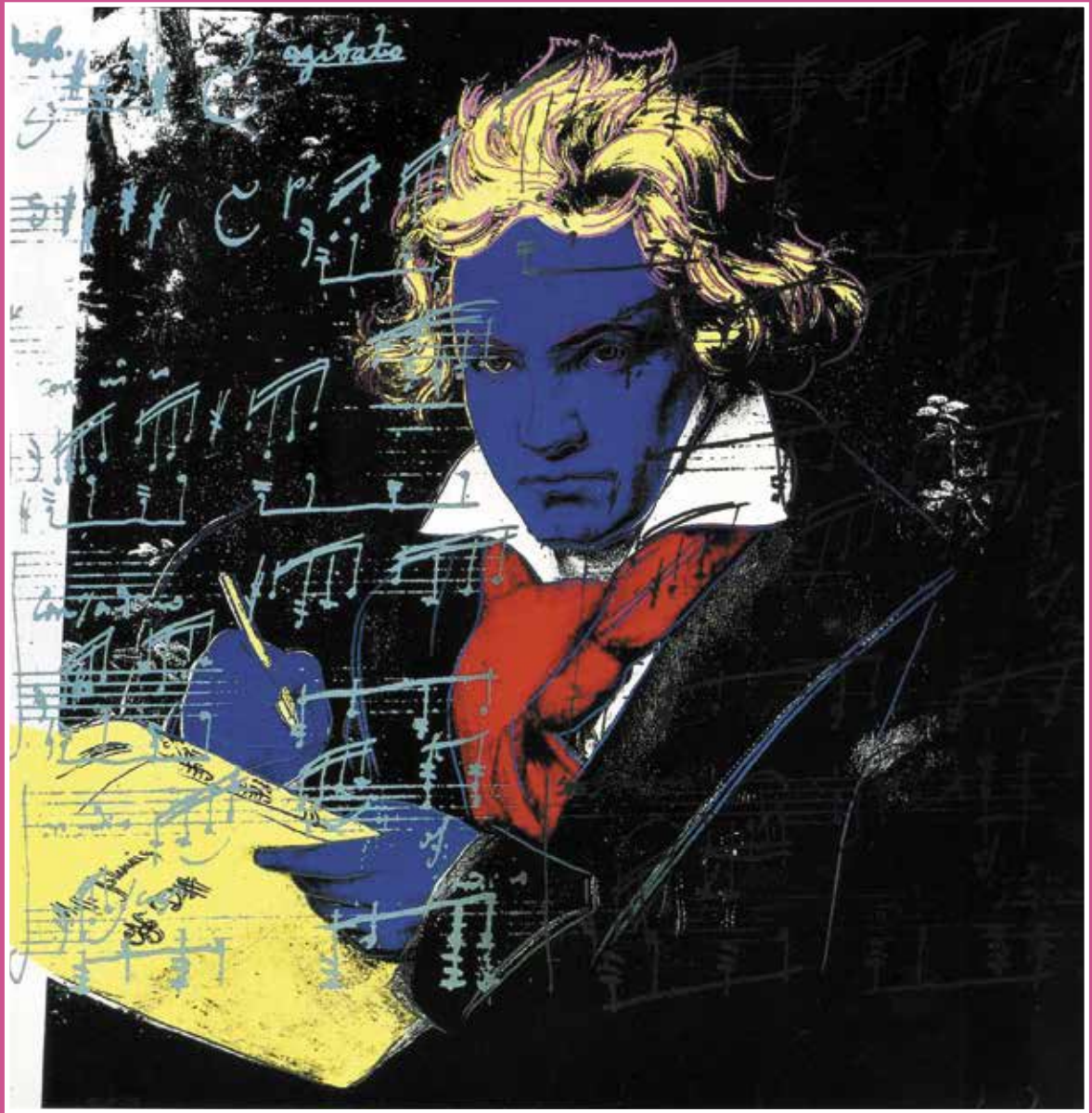
– вiрниками котрых є переважна часть Русинiв.

Потiшьв нас факт, же iз вшыткых тых, котрых з пропозицій на членство подля высшеуведженого ключа ословила iщі зачатком рока 2016 координаторка языковой комісії ПгДр. Кветослава Копорова, ПгД., на членство зареаговали позiтiвно, а ай тоты, што не дали нияку одповiдь, наконець предсiлем вырiшьили прийти на першу стрічу шыршого кругу, за што iм членове вузшого кругу хотять подяковати, бо така богата участь дае сiгнал, же о платну языкову норму як і планованы корекції у правилах мають вшыткы ословлены iнтерес, хоць треба конштатовати, же не вшыткы тоту платну языкову норму ай дотримують у своiх выданях. Самособов, платить, же докы ся не змiнить языкова норма офiціально, не мать право будьхто, будьяка органiзація цi професiональны вжывателi ей самовольно мiнити цi уже в ей устній, або писомній подобі. Найвеще порушования нормы мож збачiти в писомній – орфографiчній формі, главно тогды, кiдь порушiнiем нормы є вжываня неадекватных графем. Видить ся, же двi графемы – Ё ё, Ї ї (в помягшующій функції) суть тым проблемом (языкова комісія го не мала в плані рiшати, бо як ся вшыткы участны згодли, суть намного важнiшы вoпросы на рiшаня), котрый дае до опозицій Русиньску оброду як выдавателя, опроти iншым выдавателям і вжывателям русиньского норматiвного языка на Словакії. Тото ся вказало ай на першій стрічі шыршого кругу языковой комісії. Вiрiме, же далша стріча шыршого кругу, котра буде на осiнь (членове шыршого кругу ся договорили, же ся будуть стрічати двараз до рока – в яри і в осени), поведе iд едноті, і Русиньска оброда, як перша русиньска органiзація по новембрі 1989, котра была в тiм часі докiнця гарантом кодiфiкації, не буде ся чути выхаблена з дiскузiй о русиньскiм языку, наспак, ей двоє заступщiве суть і все будуть рiвоцiнныма членами шыршого кругу языковой комісії.

Кiдь на зачатку нашой стрічі дакотры похыбовали о тiм, цi досправды може каждый з членiв шыршого кругу запоiти ся до дiскузiї (а нелем выслухати уж допереду схвалены змiны) і же ёго погляд може вплинути на конечну змiну у правописі, вiрiме же ся пересвiдчили о тiм, же каждый платный член шыршого кругу нелем же має право, але і може вплинути на конечне рiшаня.

На заклучiнiя можеме конштатовати, же iз 15 предложених пропозицій на змiны (суть публiкованы в першiм числi часопису РУСИН, 2017, www.rusynacademy.sk) было шыршым кругом схвалених 8, iншы про розлiчность поглядiв членiв шыршого кругу посувають ся на рiшаня на другу стрічу – на осiнь. Самособов, каждый член, але таксамо iншы вжывателi, як актiвны, так ай пасiвны, можуть посылати своi пропозиції на змiны на iнтернетову адресу: kkoporov@gmail.com, або поштов на адресу: ПРЯШIВСКА УНIВЕРЗIТА, Центр языкiв і культур народностных меншын, Інштiтут русиньского языка і культуры (языкова комісія), Ул. 17. новембра ч. 15, 080 01 ПРЯШIВ.

РУСИН (RUSÍN) выдавать Академія русиньской культуры в СР (6х гоцне, náklad 1100 ks, IČO: 17079748). Предплатне 12 евр. Адреса редакції: Академія русиньской культуры в СР, Duchnovičovo nám. 1, 081 48 Prešov, SR. Телефон: 0917 171 912. Шефредактор: Мгр. Александер Зозуляк, языкова редакторка: ПгДр. Кветослава Копорова, ПгД., редактор: Мгр. Михал Павлiч. Регiстрачны числа: ISSN 1339-5483, EV 328/08, MІЇ 49 589. Адреса на интернеті: www.rusynacademy.sk, e-mail: rusyn@stonline.sk. Выдане 3. апріля 2017 р.

• Енді Варгол: Лудвіг ван Бетовен, Франц Кафка, Джон Ленон, сітёдрукы.

Інститут русиньського язика і культури
Пряшівської універзїты в Пряшовї

Вас позывать на

4. - 24. ЮНЯ

СТУДІУМ САРРАТО-РУТНЕНОРУМ 2017

8. річник Міджїнародной літнїй школы
русиньського язика і культури

<http://www.uniro.sk/cjkm/hlavne-sekcije/urjk/1s/2017/>